

KISWAHILI PP2 2024 KCSE MOCK

TOP RANK KCSE PREDICTION MOCK 2024 SERIES

TOPLIGHT PUBLISHERS KENYA 2024 PANEL KCSE PROJECTION WORKS

WE HAVE ALL SUBJECTS REACH US 0729 125 181 TO HAVE YOUR SUBJECT

TOPLIGHT PUBLISHERS KENYA PANEL WORK

- **FOR QUESTIONS IN WORD AND MARKING SCHEME CALL SIR ABRAHAM 0729125181**
- **N/B; WE DON'T OFFER FREE MARKING SCHEME**
- **ALL PAYMENTS SHOULD BE PAID TO OUR TILL NO :8264076**
- **EMAIL US: toplightpublisherskenya@gmail.com**

FOR MARKING SCHEME CALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

NAME.....ADM.....

SCHOOL.....INDEX.....

DATE.....SIGN.....TARGET.....

102/2

KISWAHILI Karatasi ya 2

LUGHA Muda: saa 2^{1/2}

SERIES 1 2024 TOP RANK KCSE PREDICTION SERIES

HATI YA KUHITIMU KISOMO CHA SEKONDARI KENYA

Maagizo

- Andika **Jina lako** na Nambari yako katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- Tiasahihi yakokisha **tarehe** ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa
- Jibu maswali yote katika nafasi ulizoachiwa katika kijitabu hiki cha majibu.
- Hakikisha kwamba kurasa zote zimepigwa chapa.
- Majibu yote ni lazima yaandikwe kwa lugha ya **Kiswahili**.

Kwa Matumizi ya Mtahini Pekee

Swali	Upeo	Alama
1	15	
2	15	
3	40	
4	10	
JUMLA		80

1. UFAHAMU: (Alama 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.

Tumeshuhudia baadhi ya ndugu wa familia moja wakiishi bila maelewano na wakati mwingine kukata kabisa kabisa mawasiliano. Hivi leo kuna familia ambazo haziwezi kuketi pamoja na kumaliza matatizo yao, na badala yake huchukua njia za vita ugomvi na hata pengine mauaji kama suluhisho la migogoro yao.

Kawaida maisha sio mstari mnyoofu. Kuna milima, mabonde, kona na hata mashimo. Ndiposa migogoro ni sehemu ya maisha yetu! Mara nyingi **haiepukiki**, isipokuwa kuipitia na kupata suluhisho. Ipo migogoro baina ya ndugu ambayo huleta kutoelewana, kukosesha amani nahata pengine kupoteza kabisa mahusiano. Ni wazi kuwa mahali popote wanapoishi watu au kufanya kazi pamoja, hapakosekani migogoro kwani hata vikombe vinapokuwa kabatini, havikosi kugongana.

Ukweli ni kwamba sote tunazaliwa na tabia tofauti, uwezo tofauti wa kuvumilia na hata kuamua kutenda. Katika mazingira yoyote ya kutoelewana, kiasi kikubwa cha busara, upendo, amani na imani huhitajika ili kuiondoa migogoro hiyo. Isipotafutiwa suluhisho ama utatuzi wake ukatendeka kwa jazba na chuki, migogoro ya ndugu katika familia hukua na kuzaa madhara makubwa.

Kuanzia utotoni au hadi uzimani, kunaweza kuwa na sababu nyingi ambazo huweza kupelekea kuleta tofauti baina ya ndugu. Kwa ujumla, ndugu ni watu unaowaamini, ambao hawatakupa kisogo. Walakini, hii sio wakati wote. Kwa bahati mbaya ukweli umetuonyesha kuwa kuna uhusiano wa kindugu ambao huisha vibaya. Sababu kubwa zikiwa ni mazingira ambayo ndugu wameishi ambayo wakati mwingine kuna upendeleo wa mzazi kwa mtoto au watoto fulani na kuwafanya wengine wahisi wivu, kutopendwa na kutengwa.

Zipo sababu za kiuchumi ambapo ndugu wengine katika familia wanafanikiwa zaidi kuliko wengine na kuwa na maisha bora zaidi kuliko wengine. Hali hii pia inaweza kuleta mfarakano kwa wale ambao hali zao ni tofauti na wengine, hasa iwapo hakukuwa na mazingira ya utangamano katika familia tangu awali.

Ndugu wa familia moja huzaliwa wakiwa na tabia tofauti. Kila mshiriki wa familia ana **haiba** na mtazamo wake tofauti katika masuala mbalimbali. Wengine hukasirika mara kwa mara, wengine ni wakimya sana, wapo walio wakorofi na wengine wanaopenda amani, hivyo jambo hili ni muhimu mno kulielewa mara inapotokea migogoro ili kutamua namna ya kupata suluhisho.

Jambo la kusikitisha zaidi ni kwamba migogoro hii wakati mwingine hupelekea kuvuruga mwelekeo wa maisha ya watoto hasa wakati wa ukuaji, kwani kulingana na tofauti zao, wapo wale wanaoamua kuondoka nyumbani wakiwa bado na umri mdogo na kuhamia mitaani.

Pamoja na migogoro kuwepo katika familia zetu ni vyema wazazi ama walezi waelewe tofauti za kifamilia zinavyoweza kuchangia mfarakano baina ya ndugu wa familia moja. Kwamba mzazi ama mlezi anapompendelea mtoto mmoja na kutokuwa karibu na mwingine, anatengeneza mazingira ya tofauti baina ya watoto wake. Ni vyema kuweka uwiano sawa baina ya watoto na familia ili kuweza kupunguza tofauti zinazoweza kujitokeza.

Maswali

(a). Onyesha athari **tatu** za migogoro miongoni mwa ndugu katika familia. (Alama 3)

.....

.....

.....

.....

(b). Eleza mambo **matano** yanayochangia kuwepo kwa watoto wanaorandaranda mitaani kwa kurejelea kifungu. (Alama 5)

.....

.....

.....

.....

.....

(c). Malezi yanachangia migogoro baina ya ndugu. Thibitisha kwa kurejelea kifungu. (alama. 1)

.....

.....

.....

(d). Taja na ueleze mbinu nne za kimtindo zilizotumika katika kifungu. (alama. 4)

.....

.....

.....

.....

(e). Andika visawe vya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika kifungu. (alama.2)

FOR MARKING SCHEME CALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

(i) haiepukiki

(ii). haiba

2. MUHTASARI

Soma taarifa ifuatayo kisha ujibu maswali.

Migongoni mwa starehe ambazo Waswahili wamezihifadhi mpaka leo ni kutoleana hadithi na kutegeana vitendawili. Starehe hizo ambazo kwa kawaida hufanywa nje huwa njiani au uani, ama ndani chumbani au ukumbini, aghalabu hufanywa wakati wa magharibi au usiku baada ya kila mtu kumaliza kazi ya nyumbani,dukani,shambani,ofisini na kadhalika. Mambo haya yakitazamwa sana itaonekana kuwa hayakufanywa vivi hivi.

Tangu zamani wazee wa Kiswahili waliwakataza wana wao kucheza mchana. Hawakupenda vijana wajizoeshe uvivu kwa kupiga malapa. Walisadiki kuwa mwana ambaye hakukanywa dhidi ya utiriri huu hangeweza kujifaa yeye mwenyewe na wala hata watu wengine. Isitoshe nani
Asiyejua kuwa ajizi ninyumba ya njaa:Vijana walilimizwa kusaidia katika makazi mbali mbali yanayofanywa majumbani, mashambani na mahali popote palipohisiwa kuwa mtu angalifanyiwa jambo la kumpa riziki. Ndiposa ungesikia wazee wakiwaambia watoto wao, ‘ukisimulia hadithi mchana utaota mkia’. Ingawa kwa watu wazima maneno haya yangekuwa masihara,kwa watoto yaliaminika sana kwa hivyo wazazi wakapata mradi wao. Hi ndiyo maana Waswahili wanasimuliana hadithi na kutegeana vitendawili jioni au usiku.

Wazazi ambao hawataki watoto wao watembeetembe au wacheze michezo ambayo itawafanya wakimbiekimbie na kujihasiri huwatia ndani ili wawe nao kuanzia magharibi. Waswahili wana itikadi nyingi zinazohusiana wakati wa magharibi. Ni ajabu kuwasikia wakisema kuwa magharibi huwaleta pamoja na kutoleana hadithi. Na hata kama si hivyo hii ni fursa nzuri kwa wazazi kuzungumza na watoto wao ambao kutwa nzima huwa hawakupata nafasi kuwa nao.

Starehe hizi pia huongeza elimu, na kama wahenga wasemavyo, elimu ni mwanga uangazao.. Kwa mfano watoto watategewa vitendawili, jambo hili litawafanya wafikiri. Na kufikiri huku kutawafanya wavumbue mambo mengi ambayo mengine hapo awali hawakuyajua na kuyathamini. Vile vile huwafunza werevu wa kufumba na kufumbua mafumbo ambayo elimu inayohitaji kiwango kikubwa cha busara.

Kutoleana hadithi ni miongoni mwa starehe ambazo kwazo hujifunza mambo mengi sana. Katika hadithi watoto wanaweza kujifunza mambo yanayohusu mila na desturi, katika mambo haya watu hujifunza tabia nzuri, heshima na uvumilivu. Pia katika hadithi mtu anaweza kujifunza mambo ya historia na pia ya mazingira aliyoyazoea na hata mambo ambayo hayajui.

Aidha hadithi ni chombo ambacho wazee hukitumia kuwafundisha watoto mbinu za kuzungumzia. Wazee wenye busara aghalabu huwapa nafasi watoto wao wabuni na wasimulie hadithi zao. Wakati mwingine jamaa mbili jirani huweza kukutana kufanya mashindano ya kutambiana hadithi. Mazoezi kama haya huwawezesha vijana kufikia viwango vya juu vya ufasaha na matumizi ya lugha na ujasiri na ukakamavu wa kuweza kusema mbele za hadhira kubwa katika maisha yao. Baadhi ya watambaji wakubwa waliopata kusifiwa haikosi mwanzo wao ulikuwa wa namna hii. Hadithi pia huwafundisha watu kuhusu maisha duniani. Zinaweza kuwafunza jinsi ya kuishi na ndugu, majirani, marafiki, wake au waume. Ulimwenguni humu tunamoishi na mambo mengi yanoyomtatiza binadamu kwa namna mbalimbali. Hadithi zinaweza kupendekeza mambo ya kufanya na kuonyesha njia zenye mapato mema tunapofikiwa na hadhaa kadhaa. Zinaweza pia kukanya kiburi na kuonyesha faida ya kutosema uwongo ama kuishi katika maisha yasiyo muruwa, yaliyojaa kiburi na majivuno. Hapana shaka hadithi zinaweza kuongoza na kuwafanya wawe watiifu na raia wema katika nchi zao.

Maswali

- (a). Kwa nini mwandishi akaoanisha utambaji wa hadithi na wakati wa jioni? (Maneno 40)
(alama 5, alama 1 ya mtiririko)

Nakala chafu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Nakala safi

FOR MARKING SCHEMECALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(b). Kwa maneno kati ya 70 na 90 eleza umuhimu wa kutambiana hadithi na kutegeana vitendawili,kulingana na mwandishi.

(Alama 8, 1 ya mtiririko)

Nakala chafu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Nakala safi

.....

.....

.....

.....

.....

.....
.....
.....

3. MATUMIZI YA LUGHA
40)

(Alama

(a). Andika neno lenye kikwamizo sikhuna cha ufizi, irabu ya mbele wastani, nazali ya midomo na irabu ya chini kati. (alama 2)

.....
.....
.....

(b). Eleza muundo wa silabi katika neno mbilikimo. (Alama1)

.....
.....
.....

(c). Andika upya kwa kutumia ‘o’-rejeshi tamati.
Majarida ambayo yatasomwa yameagizwa (alama. 1)

.....
.....
.....

(d). Tunga sentensi zifuatazo (alama 2)

i) Arifu

.....
.....

ii) Rai

.....
.....

e) Tunga sentensi moja yenye kiwakilishi cha A-unganifu,kitenzi kishirikishi kipungufu na kijalizo (alama.2)

FOR MARKING SCHEMECALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

.....
.....
.....
.....
f) Andika sentensi zifuatayo katika hali ya udogo (Alama 2)

Mbuzi wake amekaata kamba akaingia shambani na kula mahindi.

.....
.....
.....
g). Andika katika usemi wa taarifa (Alama 2)

“Wanasiasa hawa wenu wakipigana hivi wataharibu nchi” Rais alisema.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
h). Changanua sentensi kwa jedwali. (alama.4)

Jirani aliyenisaidia juzi ataondoka mwakani.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
i). Onyesha yambwa katika sentensi ifuatayo
Alawi alifumiwa mkeka mzuri na shangaziye kwa miyaa. (alama 3)

.....
.....
.....
.....
.....
j). Eleza tofauti ya kisarufi ya maneno yaliyopigia mstari (alama.2)

i) Duka la mwalimu limechomeka

.....
.....
.....

ii) Duka la mwalimu limechomeka

.....
.....
.....

k). Tunga sentensi kuonyesha wakati ujao, hali ya mazoea (Alama 2)

.....
.....
.....
.....

l(I). Tumia neno pongezi katika sentensi kama (Alama 2)

i). Nomino

.....
.....
.....

(ii). Kihisishi

.....
.....
.....

m). Eleza matumizi ya ‘na’ katika sentensi ifuatayo: Ridhaa na Mwangeka walikuwa wameketi karibu na jumba lakifahari walipoitwa na Apondi. (alama.3)

.....
.....

.....

.....

n). Andika sentensi zifuatazo upya kulingana na maagizo

(i). Mwana mwadilifu huwaletea wazaziwe fahari. (alama 1).

(*Badilisha neno lililopigiwa mstari kuwa nomino.*)

.....

.....

.....

(ii). Nyota nyingi ziliipamba anga usiku huo. (alama 1)

(*Tumia nomino ya jamii badala ya maneno yaliyopigiwa mstari*)

.....

.....

.....

(iii). Makokha ni mkakamavua Onyango ni mkakamavu pia. (alama 1)

(*Uganisha iwe sentensi moja yenye kihusishi cha kulinganisha.*)

.....

.....

.....

(iv). ‘Kibali,nionye hse ulipoandika zoezi hilo.’Mwalimu alisema. (alama.1)

(*Tumia kiwakilishi nafasi badala ya nomino ya pekee.*)

.....

.....

.....

o). Kwa kutunga sentensi, onyesha ngeli mbili za neno ‘**upwa**’ (alama.2).

.....

.....

.....

p). Andika maana mbili zinazojitokeza katika sentensi hii. (alama.2)

Selume alimsimulia Ridhaa kisa chake.

.....

.....

.....

.....

.....

ISIMU JAMII (Alama 10)

(a). Taja sajili ambayo utatumia kisha ueleze sababu ya jibu lako. (alama 2)

.....

.....

.....

.....

.....

This image shows a full page of white paper with horizontal dotted lines, typical of primary school writing paper. The lines are evenly spaced and run across the entire width of the page. There are no margins, text, or other markings present.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

NAME.....ADM.....
SCHOOL.....INDEX.....
DATE.....SIGN.....TARGET.....

102/2

KISWAHILI Karatasi ya 2

LUGHA Muda: saa 2¹/₂

SERIES 2 2024 TOP RANK KCSE PREDICTION SERIES

Maagizo

- a) Andika jina na nambari yako ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- b) Tia sahihi yako kisha uandike tarehe ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- c) Jibu maswali **yote**.
- d) Majibu yote yaandikwe katika nafasi ulizoachiwa katika kijitabu hiki cha maswali.
- e) Majibu yote **lazima** yaandikwe kwa lugha ya Kiswahili.
- f) Usitoe ukurasa wowote kutoka kwenye kijitabu hiki.
- g) **Karatasi hii ina kurasa 11 zilizopigwa chapa.**
- h) **Watahiniwa ni lazima wahakikishe kwamba kurasa zote za karatasi hii zimepigwa chapa sawasawa na kuwa maswali yote yamo.**

Kwa Matumizi ya Mtahini Pekee

Swali	Upeo	Alama
1	15	
2	15	
3	40	
4	10	
Jumla	80	

1. Ufahamu (Alama 15)

Soma makala haya kwa uangalifu kisha ujibu maswali yanayofuata.

Asubuhi hiyo kabla ya mrauko wa watu wengi kama ilivyokuwa ada ya wanakijiji cha Kaulizeni, Kabibi alimrausha mumewe Mzee Mori kwa lengo la kumpeleka kwenye zahanati ya pale pao – heko kwa mfumo mpya wa kiutawala uliotokana na kuanza kutekelezwa kwa katiba iliyoasisi ugatuzi na hapo kuwezesha taasisi zitoazo huduma nyingi muhimu kuletwa karibu na wananchi. Miaka michache iliyopita, wangehitajika kutumia zaidi ya saa nne kufikia kituo cha matibabu kilichokuwa karibu nao. Aidha, wangetakiwa kutumia matwana ambayo haikuwa rahisi kukodeshwa kutoka kwa mwenyewe kwa sababu ya zile barabara zilizoogopa kusakafiwa kutokana na utepetevu wa viongozi wao katika siku zilizotangulia. Chepkwony hakupenda kutesa gari lake kwa kuliruhusu kupitia barabara hizo ambazo ubovu wake ulitia fora. Magenge yaliyosongamana barabarani na mawe yaliyosimama wima ni kama yanapiga saluti yalikuwa tayari **kuhujumu** vigari vya wachochole kama yeye. Licha ya hofu hii, mara mojamoya alijitolea na kuwanusuru wanakijiji waliochungulia kaburi na akina wajawazito ambao siku zao zilikuwa zimetimia. Aghalabu, ubovu wa barabara hizi ulihakikisha kwamba wengi wao walitua mizigo yao kabla ya kuwasili katika Zahanati ya Nusura.

Leo hii, imewachukua dakika ishirini hivi, mwendo wa miguu na lau wangepata pikipiki, au ‘nduthi’ kama vijana wanavyoziita kwa kilugha legevu chao, ingewachukua chini ya dakika tatu kukamilisha safari hii. Mambo yametengenea kwelikweli. Ule mgao wa serikali ya kaunti kutoka kwa hazina kuu ya serikali ya kitaifa ulitumiwa kwa uwajibikaji mkubwa na gavana wao kwa ushirikiano na mwakilishi wa kata hiyo kwenye bunge la kaunti. Na hii sio natija ya pekee iliyopatikana kutokana na mabadiliko haya ya kisiasa. Kabla siku ya leo, ilimbidi mkazi yeyote wa Kijiji cha Kaulizeni ajiandae vyema kabla ya kuenda zahanatini kwa matibabu kwa **chamcha** kilicholiwa asubuhi au kupakiwa kwenye mifuko ya sandarusi kabla ya kupigwa marufuku na shirika linalodhibiti ubora wa mazingira maarufu kama NEMA, ili kiliwe huko ukisubiri kuhudumiwa. Ama kweli milolongo iliyopangwa kuingia katika kila sehemu hapo zahanatini ilikuwa mirefu: si pa usajili, si pa uchunguzi wa daktari, si pa malipo, si maabarani, si pa dawa na hata msalani foleni ilikuwapo si hoja kwamba uchafu uliokuwepo ulitosha kumfanya mja apoteze haja ya kuzuru huko ghafla.

Ilisemekana kwamba wafanyakazi wa hapo zahanatini ndio walisababisha chelewesho hili na kufanya foleni kurefuka katika kila idara. Mathalani, madaktari walisemekana kuingia kazini saa nne hivi baada ya kupitia kliniki zao za kibinafsi na kuondoka kabla ya saa tisa. Maafisa wa usajili nao walificha majalada maksudi ili kubembeleza kadhongo kutoka kwa wagonjwa kabla kuanzisha usajili wao. Wale wanaohusika na dawa walizoea kuwambia wagonjwa kuwa dawa zilikuwa zimeisha na kuwaelekeza kwenye maduka ya wauza dawa karibu sana na zahanati yenyewe. Halafu ukifika huko na kununua dawa, **unapigwa na butwaa** kuona dawa ulizouziwa zikiwa na nembo ya serikali. Hakika waso haya wana mji wao. Sikuelewa ni kwa nini udokozi wa namna hii ulifanywa hadharani mchana wa Mungu.

Kwenye maabara kulisemekana kwamba kemikali maalum za kutumiwa kupima maradhi hazikuweko hivi kwamba matokeo ya uchunguzi yalionyesha kwamba kila mgonjwa alikuwa na aina ile ile ya ugonjwa. Maarufu miongoni mwa maradhi yaliyodhihirishwa maabarani ilikuwa malaria na homa ya matumbo. Sasa haikuwa ajabu mtu kutilia shaka uchunguzi uliofanywa katika maabara haya. Matokeo haya yalitolewa baada ya kipindi kirefu cha kusubiri kwa wastani saa mbili na nusu! Usishangae kwamba wakati wa kipindi hiki cha kusubiri, wangeonekana wakiwa katika harakati kama wahandisi wanaokarabati mtambo maalum wa tarakilishi mara wanakoroga, mara wanamimina majimaji vyomboni au wanakonyeza macho kutazama miujiza waliyotambua wao pekee yao kama wanajimu wanaozuru anga za juu. Wale wa idara ya malipo walikuwa maarufu kwa kuwambia wateja wao kwamba hawakuwa na hela za kuwarejeshea kama mabaki yao; wakawa na masalio ambayo, kama kawaida kidogo kidogo hujaza kibaba, yalizalisha maelfu ya pesa katika kipindi kifupi na kunenepesha mifuko yao.

Gavana wa gatuji hili alifagilia mbali uchafu huu wote. Mori alihudumiwa katika kipindi cha chini ya saa moja baada ya ugonjwa wake kupatikana. Ugonjwa wake ulikuwa ni mwiba wa kujidunga ambapo mhasiriwa hastahili kuambiwa pole. Ukaidi wao uliwafanya kukataa kulala chini ya vyandalua vya kuwazuia wadudu wasababishao maradhi haya sugu kwa kuongozwa na imani potofu eti vyandalua huzuia usingizi. Usisahau kwamba vilitolewa bure kwa kila mkazi wa gatuji hili kupitia mapango maalum wa rais wa taifa mojawapo la ulimwengu lenye ustawi mkubwa wa viwanda. La kuchekesha zaidi ni kuviona vyandalua walivyopewa vikiwa vimetumiwa kuzingira vitalu vilivyopandwa mboga. Hiki ndicho kinaya kilichozuliwa na Mori na mkewe hata wakawa windo rahisi kwa mbu.

Maswali

a) Orodhesha hoja **tatu** zinazoonyesha maendeleo yaliyotokana na ugatuji kulingana na makala.

(alama 3)

.....
.....
.....

b) Kabla ya ugatuji, wafanyakazi wa vituo vya afya walikuwa wanawanyanyasa wagonjwa. Taja

makosa **matano** yaliyofanywa na wafanyakazi mbalimbali wa vituo vya afya. (alama 5)

.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
c) Wataje viongozi **wawili** wa kuchaguliwa wanaozungumziwa na msimulizi. (alama 2)

.....
.....
.....
d) Nakili neno moja kutoka **aya ya pili** lenye maana sawa na **plastiki**. (alama 1)

.....
.....
.....
e) Taja jina la ugonjwa aliokuwa anaugua Mzee Mori. (alama 1)

.....
.....
.....
f) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumiwa kifunguni. (alama 3)

i. kuhujumu

.....
.....
ii. chamcha

iii.

unapigwa

na

butwaa

.....
.....

2. Ufupisho (Alama 15)

Soma makala kisha ujibu maswali yanayofuata.

Kilimo ni moja kati ya shughuli muhimu sana zinazotekelezwa na binadamu katika vizazi vyote na hujishughulisha na upanzi wa mimea na ufugaji wa wanyama. Maisha ya binadamu katika nyanja zote hutegemea kilimo hivi kwamba endapo harakati za kilimo zitasitishwa, bila shaka maisha ya binadamu yatafikia kikomo. Chakula na mavazi ya binadamu hupatikana kutokana na shughuli hii muhimu na imekuwepo maishani mwa binadamu kwa karne nyingi. Wataalamu wa historia husema kwamba kilimo kilianza wakati ambapo ustaarabu wa binadamu ulianza kustawi yaani kadri binadamu alivyoanza kukumbatia ustaarabu ndivyo kilimo kilianza kustawi hali kadhalika. Kabla ya kustawi kwa kilimo, binadamu wa kwanza aliishi maisha ya kulumbata wanyama akikusanya miti, majani, maganda, mizizi na matunda kwa ajili ya kujikimu maishani mwake. Katika kipindi hiki mtindo huu wa kupata chakula na mavazi ya binadamu ulikuwa mwafaka mradi hakuweza kutindikiwa na chochote.

Baadaye dharura ya kuwa na utaratibu tegemevu wa kujipatia maslahi ya binadamu ikatokea kwa sababu ya kuendelea kuongezeka kwa idadi ya watu, pakawa na haja ya kulainisha mfumo wa uzalishaji wa chakula na kutimiza mahitaji mengine ya kibinadamu. Matokeo ya juhudi hizi yalianzisha shughuli ya uvuvi, uwindaji wa wanyama na ndege na ukusanyaji wa vyakula mbalimbali na kuvihifadhi. Harakati za kusaka chakula kwa wingi zikashadidi katika kila janibu za ulimwengu. Hii ilifuatiwa na kuanza kufuga wanyama waliozalisha bidhaa kama vile maziwa, nyama, ngozi na mayoya yaliyotumiwa kutengeneza mavazi. Wanyama waliofugwa hivi, baada ya miongo fulani, wakaanza kutumiwa mashambani kufanya kazi ya kusaidia kuandaa mashamba kwa minajili ya kuzalisha vyakula.

Ustaarabu ulipoimarika zaidi kutokana na mpito wa wakati, mahitaji ya chakula kilichozalishwa kupitia kilimo yakawa makubwa kushinda chakula kilichokuwepo kwa ajili ya kuyakimu mahitaji ya binadamu katika kipindi hicho cha kizazi cha binadamu. Jambo hili lilisababisha haja ya kubuni mbinu mpya na bora zaidi za uzalishaji wa chakula kutokana na matumizi ya ardhi. Aghalabu katika baadhi ya sehemu, uzalishaji ulizuiwa na hali ngumu ya hewa kwa sababu ya mvua isiyotegemewa, ama ichelewe au ipotee kabisa na kusababisha kiangazi kilichonyausha na kukausha mimea mashambani. Mimea mashambani inaachwa ikisononeka kutokana na uhaba au ukosefu kabisa kabisa wa maji. Ili kukabiliana na changamoto hii ya hali ya hewa, mitaro mikubwa ilichimbwa kutoka maeneo ya maji kama vile mabwawa, mito ya kudumu, maziwa na vidimbwi ili kuelekeza maji mashambani na kuwezesha mimea kustawi ipandwapo. Huu ulikuwa mwanzo wa kilimo cha kunyunyizia maji mashambani. Mtindo huu ulistawi zaidi nchini Misri Kaskazini mwa Bara la Afrika kwa

FOR MARKING SCHEMECALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

sababu ya kuwepo kwa Jito la Nile. Mbali na kutumia mtindo wa kunyunyizia maji mashambani ili kuimarisha uzalishaji, haja ilizuka ya kuimarisha aina ya mbegu zilizopandwa ili kuongeza kiwango cha mazao ambayo yangepatikana hata katika eneo dogo. Kadhalika, mbegu zilizoimarishwa hivi zilikuwa na uwezo wa kuhimili hali ngumu ya hewa kama kiangazi, magonjwa na wadudu waharibifu. Hizi zilikuwa baadhi ya hatari zilizokumba mimea na kudunisha kiwango cha mazao yanayotoka kwenye mashamba. uzalishaji.

Usisahau kwamba uvumbuzi wa viwanda ulipozuka kule Ulaya, vifaa bora vya kutumia katika kilimo vilivumbuliwa. Vifaa hivi vilikuwa kama vile plau na tingatinga na vilisaidia sana kuandaa konde kwa njia bora zaidi na tena kwa kipindi kifupi. Hatua hii iliimarisha mchakato mzima wa kuendeleza kilimo kwa manufaa ya binadamu. Kwa kweli akili ni mali na si mali tu bali ni mali ya aina yake. Ni dhahiri kwamba mti hauwezi ukaenda pasipo na nyenzo.

a) Fupisha **aya mbili za kwanza** ukitumia kati ya 70 na 80.

(alama 6)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Nakala Safi

.....

.....

.....

.....

.....

b) Kwa maneno 80 hadi 90 kuandika hoja muhimu katika aya ya **tatu na ya nne**. (alama 9)

[illegible][illegible]

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Matumizi ya Lugha (Alama 40)

a) Taja na ainisha konsonanti zilizo katika neno ‘**ng’ata**’ ukizingatia ala za kutamkia. (alama 1)

.....

.....

b) Toa mifano **minne** ya maneno yenye irabu tatu pekee katika Kiswahili sanifu. (alama 2)

.....

.....

c) Onyesha silabi zenye kutiliwa mkazo wakati wa kutamka maneno yafuatayo: (alama 1)

i. ombea

ii. hakimu

d) Eleza maana **mbili** tofauti katika sentensi: (alama 2)

Dumu na mwanawe Bor ni waimbaji hodari.

.....

.....

.....

e) Tunga sentensi **mojamoja** ukitumia kivumishi cha pekee - **ingineo** ukianza kwa maneno yafuatayo: (alama 3)

i. sisimizi:

.....

.....

ii. mkanda:

.....

.....

iii. kuchoka:

.....

.....

f) Andika muundo wa sentensi hii kwa kutumia msitari. (alama 2)

Mgogoro huo ulimalizika leo kwa mapatano.

.....

.....

.....

.....

g) Ainisha mofimu katika neno ‘iue’. (alama 2)

.....

.....

h) Onyesha kisha uainishe nomino katika sentensi hii: (alama 3)

Kipakatalishi cha Wangila kina kasi kubwa.

.....

.....

.....

.....

i) Akifisha sentensi hii: (alama 3)

umeanza kusoma tamthilia ya kigogo kigogo alimuuliza kangogo.

.....

.....

.....

.....

j) Kanusha:

i. Wanafunzi wengi wameenda kucheza kandanda katika shule jirani. (alama 1)

.....

.....

.....

ii) Tukianza safari yetu asubuhi tutachelewa kikaoni. (alama 2)

.....

.....

.....

.....

k) Andika kwa kinyume:

Wananchi wengi walihudhuria mkutano ndani ya uga wa Kitaifa. (alama 2)

.....

.....

.....

.....

l) Geuza katika umoja au wingi kulingana na maagizo ndani ya mabano mwishoni mwa kila sentensi.

i. Idara mpya iliundwa na mkurugenzi wa kampuni hiyo. (wingi)
(alama 1)

.....

.....

.....

ii. Vyungu vya kupikia vimesahaulika na wapishi. (umoja)
1) (alama 1)

.....
.....
.....

m) Tunga sentensi zilizo na miundo ifuatayo:

i. S - KN (W+V) + KT (T+E) (alama 2)

.....
.....
.....

ii. S - KN (N)+ KT (T) (alama 1)

.....
.....

n) Andika sentensi hii ukitumia maneno yenye maana sawa na yale yaliyopigiwa mistari.

(alama 2)

Banati alishusha beramu saa kumi na mbili jioni.

.....
.....
.....

o) Kwa kutumia sentensi **moja**, tofautisha vitate vifuatavyo: **sima, zima** (alama 2)

.....
.....
.....

p) Ni methali gani inayolengwa na maelezo yafuatayo? (alama 1)

Panapokuwa na juhudi katika jambo lolote hata likiwa gumu, hatimaye ufanisi hupatikana.

.....
.....
.....

q) Tumia nahau ‘**ng’oa nanga**’ katika sentensi ili kudhihirisha maana yake. (alama 1)

.....
.....

(alama 2)

r) Jaza pengo kwa vihisishi mwafaka. (alama 3)

Unapotaka kupishwa hutumia neno na
ni tamko la kuagana mnapoachana na mtu usiku kama ambavyo

.....
.....

hutumiwa unapomwomba mtu msamaha kwa kumkosea.

.....
.....
.....
.....

4. Isimujamii (Alama 10)

Andika sifa **kumi** za lugha utakayotumia ukipata fursa kutangaza mchezo wa kandanda. (alama 10)

.....
.....
.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Huu ndio ukurasa wa mwisho uliochapishwa.

NAME.....ADM.....

SCHOOL.....INDEX.....

DATE.....SIGN.....TARGET.....

102/2

KISWAHILI Karatasi ya 2

LUGHA Muda: saa 2^{1/2}

SERIES 3 2024 TOP RANK KCSE PREDICTION SERIES

MAAGIZO

- a) *Andika jina lako na nambari ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu*
- b) *Tia sahihi yako na kisha uandike tarehe ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu* c) *Jibu maswali yote*
- d) *Majibu yote yaandikwe katika nafasi ulizoachiwa katika kijitabu cha maswali* e) *Majibu yote ni lazima yaandikwe kwa lugha ya kiswahili*

KWA MATUMIZI YA MTAHINI PEKEE

SWALI	UPEO	ALAMA
Ufahamu	15	
Ufupisho	15	
Matumizi ya lugha	40	
Isimu jamii	10	
Jumla	80	

UFAHAMU

Soma makala haya ujibu maswali yafuatayo

Utotoni niliamini kwamba kusoma ndiko ufunguo wa kila kitu ulimwenguni kwa jinsi kunavyoonekana kuwatoa watu katika uzuzu, ukata na ugonjwa: na kuweka kwenye maisha bora ya mwangaza wa kujua kusoma na kuandika, utajiri wa kuweza kuvaa hata suti ya vipande vitatu, na kuwa na afya ya kuonekana kwa kitambi. Hizo ni zamani zile ambapo shule ya vidudu haikuwa sharti la mtoto kukubaliwa katika darasa la kwanza. Mtoto angelisha ama kusaidia kwa kazi za nyumbani mpaka kufika umri wa miaka kumi kisha, kufumba na kufumbua, afisa wa serikali angeonekana akishauriana na wazazi wa mtoto. Matokeo yangu mtoto huyo kuanza safari ndefu ya kila siku, apate asipate chakula.

Mimi kwa upande wangu sikujali maisha pata-nenda shule, kosa-bado-neda-shule. Sikujali kero za baridi kali wala karaha za vua la asubuhi. Kuanzia utotoni *niliwahusudu* wenzangu waliokuwa wakirauka kiasi cha kufikiriwa walilala kwa shati na kaptula zao, au kwa blauzi na skati na kaptula zao. Nilipendezwa na unifomu zao nikatamani na hata kuapa kwamba siku moja nitavaa kama wao na kutembea kwa maringo kama wao. Zaidi nilitamani kufika walikokuwa wakienda na kufanya walivyokuwa wakifanya huko.

Penye nia hapakosi njia. Nia yangu ilidhihirika nilipojiunga na darasa la kwanza. Darasa la kwanza lilinisoma kisogo baada ya siku mbili tu. Nalo la pili likanipungia mkono baada ya juma moja. Miaka mitano baadae nilikutana na kiunzi cha kwanza kwenye mtihani wa kitaifa wa chumba cha saba uliokuwa kifungua mlango wa kuingia kidato cha kwanza.

Baada ya miaka minne nilikutana na mlango funge mwingine nilibisha na ukanifungukia kwa *kutia fora* katika mtihani wa kiwango cha elimu ya pili. Katika miaka miwili iliyofuatia nilijiunga na shule maarufu ya kitaifa siku hizo.

Masomo hayakuendelea kuwa mteremko kwangu kwani uchechefe wa karo na masurufu ulimaanisha kuwa siku nyingi nilikuwa nje ya kuta za darasa letu. Hata hivyo *nilijifunga masombo*. Hatimaye nilifunguliwa mlango wa kuingia ndaki.

Baada ya kuhitimu kwa shahada ya kimsingi ya uzamili, kisha uzamifu au daktari falsafa hatimaye, nilifanywa meneja kufikia leo. Hata nikiwa ukubwani bado nazidi kusoma na kutafiti ili nisiote ukurutu wa akili.

Cheo na madaraka haya ya umeneja yamaanisha kila siku nivae suti kamili na shati nyeupe pe, amabayo shingoni imeambatanishwa na kipande maalumu cha kitambaa kinacholewalewa kifuani. Nijiangaliapo kiooni hujifananisha na mtu ambaye amejitia jitanzi shingoni.

Nina kitambi ambacho labda ni *taashira* ya utajiri. Hata hivyo ingawa mimi si mwenye sauti kubwa kiuchumi, ninaweza kujivunia elimu yangu ilivyoniwezwa kujimudu kidogo maishani. Sasa nina shamba langu mwenyewe, nyumba yangu mwenyewe ambayo imejaa mali yangu mwenyewe. Nina redio yangu mwenyewe, rununu yangu mwenyewe na wanyama wangu mwenyewe.

Lakini mwenzangu ambaye zilimwishia ukingoni katika shule za nasari, hana elimu, pesa wala mahali pa kuzikiwa wakati mpira utakapomwia mwingi.

MASWALI

a) Eleza imani ya mwandishi kuhusu elimu (alama3)

.....

.....

.....

.....

. b) Taja dhiki zilizomkabili mwandishi alipokuwa shuleni (alama2)

.....

.....

.....

.. c) Onyesha uhusiano uliopo kati ya elimu, kazi na ukwasi kwa mujibu wa habari hii (alama3)

.....

.....

.....

. d) Ukirejelea makala haya, fafania msemo,'elimu ni bahari haina kikomo' (alama3)

.....

.....

.....

. e) Hatima ya wale ambao hawakupata elimu ni ipi? (alama2)

.....
.....
.....
.. f) Badala ya maneno yafuatayo mwandishi angetumia msamiati gani? (alama3)

i) Nilijifunga masombo
.....
.....

. ii) Ndaki
.....
.....

. iii) Taashira
.....
.....

UFUPISHO (Alama 15)

Dhuluma kwa wanawake sio matokeo ya sasa baada ya uhuru, bali ni matokeo ya hali iliyokuepo tangu enzi za mababu zetu; kabla ya ukoloni. Kubaguliwa na kudhulumiwa kwa wanawake kiasi kunaoana na kunyonywa kwake kijamii kunakoshuhudiwa siku nenda miaka rudi.

Elimu ya jadi ilimwandaa mwanamke kuwa chombo kitiifu cha mwanamume. Mwanamke aliandaliwa katika unyago na katika mfumo mzima wa malezi kuwa chombo cha kutumikia mwanamume-kumstarehesha, kumfariji, kumlisha na kumzalia watoto. Mwanamke tangu jadi hakuruhusiwa kushiriki katika shughuli za kisiasa na utawala wala hakuna mtu aliyeamini kwamba mwanamke angeweza kushikilia wadhifa wowote wa uongozi.

Demokrasia ya jadi naihusudu sana; ambapo wazee walikaa chini ya mbuyu na kuamua mambo ya jumuiya. Mahakama ya kijiji ilikuwa aghalabu ni ya wazee na wanaume peke yao. Hakukuwa na mwaname aliyeshirikishwa, hata kama alikua ajuza. Sifa waliokua nayo wanawake ni ile ya usihiri na uganga. Mwanamke yeyote aliyezeeka alidhaniwa kuwa bingwa wa uchawi, ulozi na ushirikina. Kwa hivyo, wanawake ndio waliokuwa washirikina wakubwa, maana fursa ya kupata elimu pana zaidi hawakuwa nayo. Si ajabu kuwa mwanamke alipojitokeza na kusema jambo la busara, aliuupza na pengine kutukanwa hadharani.

Kwa bahati nzuri, kumezuka mwamko uliotuingiza katika enzi mpya. Vita vya wanawake vya kujihami na kujiendeleza katika ulimwengu unaotawaliwa na wanaume vimetapakaa kote katika kila sehemu ya dunia. Wanawake wengi wamekiuka misingi na mizizi ya utamduni na kung'oa asasi za kijamii na itikadi ambazo daima zimeendelea kumnyanyasa na kumuumbua utu mwanamke tangu jadi. Watetezi wa haki za wanawake zamani walilaumu suala la serikali za mataifa mwaka hadi mwaka. Huku maswala ya wanawake ya kijamii, uut na utamaduni yakishangiliwa kupitishwa, watetezi wameeleza wasiwasi wao ikiwa kupitishwa kwa maazimio kutasaidia kuleta maendeleo ya haraka kwa wanawake kimataifa au katika nchi moja. Fauka ya hayo, baadhi ya wachunguzi wanaonelea kuwa maazimio mengi hayadokezi hatua za kufikiwa haki za wanawake.

Maazimio mengine yanazungumzia juu ya kuondolewa kwa ubaguzi dhidi ya wanawake, kushiriki kwao katika uendelezaji wa amani ya kimataifa, na ushirikiano wa kimataifa, majukumu yao katika jamii, mfuko wa umoja wa Mataifa wa wanaweka (Unifem) na kuimarisha hadhi ya wanawake katika sekretariati ya Umoja wa Mataifa miongoni mwa shughuli nyingine katika mkabala huu.

Wanawake wameonyesha vipaji vyao katika nyanja mbalimbali za maisha; siasa, uchumi, utawala na kadhalika. Wanawake wamejikakamua na kudhihirisha kuwa wao pia wana jukumu muhimu la kutekeleza ili kuyaongoza maisha yao na ya watu wengi. Wadumishaji wa dhuluma za kijinsia hawana budi kusalimu amri na kuukubali ukweli huu, wapende wasipende. Mtazamo juu ya haki sawa unatokana na kukubaliwa na kuondolewa kwa aina zote za ubaya dhidi ya wanawake wanaojitolea mhanga kutetea hadhi yao pamoja na ya wanyonge wengine. Wao huonekana kama waasi, wapinga mila na watovu wa utii.

MASWALI

- a) Bila kubadilisha maana asilia, fupisha aya tatu za kwanza.(Maneno 45-55) (alama6)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Jibu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

b) Kwa kurejelea aya tatu za mwisho, pambanua hoja muhimu zinazoguziwa na mwandishi

(Maneno 60-65)

(alama9)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Jibu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

MATUMIZI YA LUGHA

- a) Andika maneno yenye vitamkwa vya sifa zifuatazo (alama2)

Kikwamizo sikhuna cha kaaka gumu, irabu ya nyuma juu, kikwamizo ghuna cha kaaka laini, irabu ya nyuma juu, kitambaza na irabu ya mbele juu.

ii) Taja sifa zinazonyesha usawa baina ya jozi hizi

/gh/ na /ng'/

/f/ na /v/

b) Andika neno lenye muundo ufuatao wa tamko kamili katika neno (alama2)

K, KI, KKI

KiK

. c) Ainisha mofimu katika neno hili (alama2)

Kifurahieni

.....
. d) Tunga sentensi ukitumia nomino uga (wingi) pamoja na kivumishi cha pekee cha kusisitiza na kielezi
cha kiasi (alama2)
.....
.....
.....

e) Andika katika hali ya ukubwa (alama2)

Wanawake wale wana midomo mikubwa inayotisha

.....

.....

.....

. f) Andika sentensi zifuatazo upya kulingana na maagizo (alama4)

Mwanafunzi aliadhibiwa kwa kuwa alikosea mwalimu (badilisha maneno yaliyopigwa msitari kuwa nomino)

.....

.....

.....

. ii) Mapambano baina ya mwanadamu na mazingira yalizaa fasihi (anza kwa fasihi)

.....

.....

.....

. iii) Margret ni mkakamavu. Onyi ni mkakamavu pia. (unganisha iwe sentensi moja yenye kihusushi cha kulinganisha)

.....

.....

.....

.. iv) Maji ambayo wanakunywa ni hatari (tumia hali ya mazoea bila 'amba')

.....

.....

.....
.. g) Tunga sentensi ukitumia kishazi tegemezi kinachofanya kazi ya kiwakilishi (alama2)

.....
.....
.....

h) Andika wingi hali katavu (alama2)

Nyanya na babu : Sisi ndisi wakulima

.....

.....

.....

i) Andika sentensi moja kwa wakati uliopita hali endelevu ukitumia kitenzi – P - katika kauli ya kutendana (alama2)

.....

.....

.....

j) Tumia kijalizo katika sentensi kama: (alama2) i)

kiwakilishi

.....

.....

ii) kielezi

.....

.....

k) Tunga sentensi moja kutofautisha maneno haya: taka na daka (alama2)

.....

.....

.....

l) Andika kinyume (alama2)

Mjomba hakumtwika nyanyake mzigo hivyo akapata laana

.....

.....

.....
m) Onyesha kiima, chagizo na aina za shamirisho

(alama2)

Mpodozi ambaye alikuja juzi alipaka kucha rangi jana jioni mara kadha wa kadha

.....

.....

.....
n) Eleza matumizi ya 'KU' katika sentensi hii (alama2)

Alikusaidia kwenda kule wakati hukuwa na uwezo wa kusoma

.....
.....

o) Changanua sentensi hii ukitumia kielelezo cha msitari (alama2)

Hasikii la mwadhini wala mtekaji msikitini

.....
.....
.....

p) Bainisha maana mbili zinazojitokeza katika sentensi ifuatayo (alama2)

Mwakuona angefuata somo angefaulu

.....
.....
.....

q) Eleza matumizi mawili ya alama ya kibainshi (alama1)

.....
.....
.....

. r) Tunga mfano mmoja wa sentensi kuzingatia muundo ufuatao (alama2)

S - (RH + RH + t + N + V)

.....
.....

-
- s) Neema amekuwa kiduchu toka utotoni lakini mwenye akili nyingi akitazama unaona kama anayezisoma a akili zako (tumia methali mwafaka kuafiki maelezo hayo) (alama1)

-
-
- .t) Jaza pengo (alama2)
- i) Mtu ni kwa mja, ukongo ni kwa na kiate ni kwa
- ii) Tunapotaka kuomba radhi kabla ya kutamka jambo ambalo linaweza kumuudhi mtu tunasema
..... ilhali tunapotamka kuonyesha mshtuko au jambo la hatari tunasema
.....

ISIMU JAMII(alama10)

Jambo Kenya! Nachukua fursa hii kumkaribisha mheshimiwa Profesa Chan kutoka jamhuri ya watu wa Uchina. Kufikia hapo kila kitu ki barabara tunapoendelea kujadiliana kuhusu swala hili la mabadiliko ya hali ya anga ulimwenguni. Suala hili linaendelea kupunguza idadi ya watu duniani. Nawaomba tusimame kuwaheshimu walioondoka.

(anawaashiria wasimame)

Asanteni sana!

- a(i) Tambua sajili hii (alama1)

-
-
- .. ii) Eleza sifa za sajili uliotaja hapo juu ukizingatia kifungu (alama4)
-

.....

.....

.....

.....

.....

b) Order! Lazima kutii mpangilio! Katili hauruhusiwi kuongea bila ruhusa. Polisi, mpelekeni nje.

i) Tambua sajili hii

(alama1)

.....

.....

.....

ii) Fafanua sifa zozote nne ambazo zingejitokeza iwapo mazungumzo yangeendelea (alama 4

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

**HUU NDIO UKURASA WA MWISHO KUPIGWA
CHAPA!**

NAME.....ADM.....

SCHOOL.....INDEX.....

DATE.....SIGN.....TARGET.....

102/2

KISWAHILI Karatasi ya 2

LUGHA Muda: saa 2^{1/2}

SERIES 4 2024 TOP RANK KCSE PREDICTION SERIES

MAAGIZO

- a) Andika jina lako na nambari katika nafasi ulizoachiwa.
- b) Jibu maswali yote katika nafasi zilizoko
- c) Majibu yaandikwe kwa luhga ya Kiswahili
- d) Hakikisha maswali yote yako.

KWA MATUMIZI YA MTAHINI

SWALI	UPEO	ALAMA
1	15	
2	15	
3	40	
4	10	
JUMLA	80	

1. UFAHAMU – ALAMA 15

Soma kifungu kisha uyajibu maswali.

Nimekaa na kutafakari kwa kipindi kirefu, juu ya mabilioni ya pesa ambayo yametengwa na serikali ili kudhamini miradi ya maendeleo ya wanawake. Kina mama au wanawake wengi wanakiri na kusema kwamba fedha hizo zimewezesha kuwaondoa katika lindi la unyanyasaji kutoka kwa waume zao, kwani kila mmoja anamheshimu mwenzake kwa sababu ya kipato alichonacho. Wengi wameweza kuanza biashara ndogondogo ambazo huwaletea angaa kipato kidogo. Ukweli ni kwamba fedha hizi zimesaidia kuwatoa wanawake wengi katika unyanyasaji, kwani engi wanaweza kuanzisha kazi za ujasiramali na hata kuendesha shughuli mbalimbali za maendeleo.

Kutokana na mafanikio haya, wabunge waliopitisha hoja bungeni ya kuanzisha mpango huu wa kuwakwama wanawake kimaendeleo wanafaa kupongezwa. Mafanikio haya yamewafanya akina mama kujikimu mimaisha na hivyo kutowategemea wanaume katika kila jambo.

Ukitaka kujua ukweli kuhusu hili, nenda kwenye masoko utaona akina mama jinzi wanavyohangaika na biashara zao. Kwa hivyo, ujasiriamali huendelezwa na akina mama Zaidi na hivyo wanapaswa kuwezesha kwa kila hali na mali.

Akina mama pia wanafaa kupongezwa kwani wameamua kujitosa kukopa fedha kutoka kwenye taasisi mbalimbali za fedha. Fedha hizo kiwango kikubwa zimewainua kutoka katika ufukara uliokithiri hadi katika misha ya heshima. Wale ambao hawajajaribu kuchukua mikopo, ni muhimu wafanye hivyo ili wajikimu kimaisha.

Maisha ya sasa ni magunu, hivyo yanahitaji kusaidiana kwa kila hali na mali.

Wanaume kwa wanawake ni vyema wachange bia ili wazumbue riziki. Ushirikiano utarahisisha maisha yao.

Hata hivyo, sio tu akina mama hao wameondokewa na unyanyasaji waliokuwa wakiupata ndani ya nyumba zao, toka kwa akina baba, bali hata masuala ya mrundikano wa kesi za kugonbea ardhi kwa akina mama, zimepungua. Sababu ni kwamba akina mama wengi wameweza kujitafutia ardhi wenyewe kwa fedha walizonazo.

Ukweli ni kwamba hali imebadilika. Kinyume na hapo awali, ambapo majumba ya kifahari na mashangini yalikuwa hifadhi ya wanaume. Siku hizi wanawake wanamiliki hayo yote.

Maswali

- a) Onyesha jinsi tano ambazo kwazo Pesa zimemwinua mwanamke. (alama 5)

.....

.....

.....

.....

.....

FOR MARKING SCHEME CALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

.....

.....

.....

.....

b) Eleza uhusiano wa kijinsia unaosawiriwa katika kifungu. (alama 3)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

c) Taja na ueleze taasisi zozote mbili zilizochangia kuboresha hali ya kina mama. (alama 2)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

d) Eleza kwa nini baadhi ya wanawake wangali wanaishi katika umaskini. (alama 2)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

e) Eleza maana ya msamiati na mafungu haya

i) Riziki

.....

.....

.....

ii) Wachange bia

.....

.....

.....

iii) Ujasiria mali

.....

.....

.....

2. UFUPISHO – ALAMA 15

Soma Makala yafuatayo kisha ujibu maswali yatakayofuata.

Watoto wa mitaani ni watoto wanaorandaranda kwenye barabara za miji au mitaa wakitafula vyakula na usadizi wa aina yoyote kutoka kwa wakazi wa maeneo hayo. Watoto hawa wamepachikwa lakabu maarufu ‘chokora’. Watoto hawa kutoka wapi? Je, wanazaliwa mitaani?

Kuna vyanzo mbalimbali vya watoto hawa: mosi ikiwa ni ukahaba, baadhi ya wazazi wa watoto hawa ni makahaba ambao kwa bahati mbaya wanapotungwa mimba na wakashindwa kuavya huishi kuzaa wanaharamu ambao huwalea kwa mda wa miaka na kisha kuwarusha mitaani.

Asili nyingine ya watoto wa mitaani ni kuvunjika kwa ndoa; wazazi wanapotemgana watoto hukosa mihimili na hivyo kushika hamsini zao hadi mitaani kutafuta usaidizi. Sababu nyingine ni watoto wanaoachwa na wazazi wao(Mayatima) baada ya wazazi hawa kuaga dunia. Hawa hukosa mtu wa kuwashungulikia na hatimaye hujipata mitaani.

Asili nyingine ni familia masikini ambazo hushindwa kutimiwa mahitaji ya kimsingi ya watoto na hatimaye watoto hawa wakaishia mitaani. Vilevile kuna watoto wanaozaliwa mitaani kutokana na wanaume na wanawake ambao wameishi mitaani hadi wakawa wazazi.

Watoto wa mitaani hukumbwa na matatizo chungu nzima. Wao hukosa chakula, mavazi na malazi. Hawana mahali pa kulala hivyo basi wanajinyata kwenye mitaro ya maji taka na kwenye mijengo amayo haijakamilika kujengwa au magofu ya nyumba huku wakibugunywa na baridi na hatimaye hupata maradhi ya kila aina. Usalama kwao ni msamiati usioweza kugonga vichwa vyao.

Suala la watoto wa mitaani ni kero kwa kila anayetumia huduma za mjini. Watoto hawa hupamba miji kwa sura mbaya ambayo huchora taswira ya jamii katili isiyothamini ubinamu. Baadhi ya ‘chokora’ hutumia lugha chafu na vitisho katika kuomba usaidizi kutoka kwa adinasi wapitanjia. Swala linalopita kwenye akili ya watu wengine ni je, hali hii itakomeshwa vipi?

Uwepo wa watoto mitaani ni tatizo la kijamii hivyo basi linahitaji kila mwanajamii kuhakisha ametoa mchango madhubuti kukomehsa tatizo hili. Wanajamii wanafaa kuwa waadhilifu, wajiepushe na ukahaba na ngono za kiholela. Aidha, kila mtu anafaa kutia bidi kutafuta riziki na pia kupata idadi ya mtoto anaoweza kuwalea bila usumbufu.

Watoto mayatima nao walelewe na jamaa wa wazazi wao. Wasio na jamaa wapelekwe kwenye mashirika ya kutunza watoto. Watoto ambo tayari wako mitaani wasaidiwe na serikali kupata makao na ajira. Tukifanya hivyo mitaa yetu itakuwa nadhidhifu, salama na mahali pazuri pa kuishi.

Maswali

- a) Kwa kutumia maneno yasiyozidi 70 fafania hoja zilizomo katika aya nne za mwanzo.

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Jibu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

b) Bila kupoteza maana asili fupisha aya tatu za mwisho (maneno 70-80) alama 8)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Jibu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

MATUMIZI YA LUGHA (ALAMA 40)

- a) Andika sauti zenye sifa hizi (alama 2)
- i) Kiyeyusho cha kaakaa gumu

.....

.....

- ii) Sauti mwambatano ghuna ya ufizi.

.....

.....

- iii) Sauti ya nyuma wastani

.....

.....

- iv) Sauti hafifu ya koo

.....

.....

- b) Bainisha mofimu katika:

- i) Achezeapo (alama 4)

.....

.....

.....

.....

.....

- ii) Mwale

.....

.....

.....

.....

.....

c) i) Eleza maana ya kirai.

(alama 1)

.....

.....

Tambua virai katika sentensi ifuatayo.

Sare mpya ya kuchezea itanunuliwa hapo mwakani. (alama 3)

.....

.....

.....

.....

.....

d)Ainisha vihusishi katika sentensi hii

Ukuta ulijengwa na mwashi hadi ukakamilika. (alama. 2)

.....

.....

.....

e)Ilikuwa vigumu kwa paka yule kumuua nyoka.

Geuza katika kauli ya kutendea. (alama 2)

.....

.....

.....

f) Eleza hali ya sentensi ifuatayo.

Chakula chalika (alama

.....

.....

.....

.....

.....

g) Tumia kivumishi cha nomino badala ya kile kilichomo katika sentensi.

Walimu watano watastaafu mwezi ujao. (alama 1)

.....
.....
.....

h) Badilisha kitenzi “abudu” kiwe nomino kwa kukitungia sentensi. (alama 1)

.....
.....
.....

i) Ichoree Jedwali sentensi hii

Tuliyahifadhi lakini hayakutosha. (alama 3)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

j) **Akifisha sentensi ifuatayo.**

(alama 2)

Jipe moyo alihimiza daktari hali yake si mbaya

.....
.....
.....
.....
.....

k) Unganisha bila kutumia kiunganishi wala kupoteza maana. (alama 2)

Kasisi amekuja leo

Kasisi hakuja jana

.....
.....

l) Onyesha tofauti baina ya mkembe na mkebe katika sentensi moja (alama 2)

.....
.....
.....
.....
.....

m) Tunga sentensi iliyo na kiima, kipozi na chagizo. (alama 3)

.....
.....
.....
.....
.....

n) Kwa kutolea mifano fafanza maana ya ngeli. (alama 3)

.....
.....
.....
.....
.....

o) Andika miundo yoyote mitatu ya ngeli A-WA na uweke mfano. (alama 3)

.....
.....
.....
.....
.....

p) Kanusha

Isaka angekuwa na nidhamu angewafurahisha wazazi wake. (alama 2)

.....

.....

.....

.....

.....

q) Andika kwa ukubwa

Mbwa na mbuzi ni wanyama wa faida.

.....

.....

.....

.....

Tambua vishazi tofauti katika sentensi.

Watoto waliotumwa walikuwa na uzembe Fulani (alama 2)

.....

.....

.....

.....

Tunga sentensi ya masharti kuonyesha jambo halikutokea. (alama 1)

.....

.....

.....

Geuza kwa wingi

Ngoma iliyowambwa kwa ngozi ya duma huyo ni laini ajabu. (alama 1)

.....

.....

.....

SWALI LA ISIMU JAMII (ALAMA 10)

Soma dondoo kisha uyajibu maswali

Akizungumza katika mahakama alisema kuwa “Mungu ni Mkuu, hamjui mnachocheza nacho.”

i) Tambua sajili hii.

(alama 2)

.....

.....

.....

.....

Taja sifa za sajili hii- zilizotumika hapa na zile ambazo hazijatumiwa katika dondoo. (alama 8)

[illegible]

MWISHO

NAME.....ADM.....

SCHOOL.....INDEX.....

DATE.....SIGN.....TARGET.....

102/2

KISWAHILI Karatasi ya 2

LUGHA Muda: saa 2¹/₂

SERIES 5 2024 TOP RANK KCSE PREDICTION SERIES

Kenya Certificate of Secondary Education – (KCSE)

Maagizo

- I. Andika jina lako, nambari ya usajili na darasa
- II. Jibu maswali yote
- III. Karatasi hii ina kurasa 11 zilizopigwa chapa
- IV. Maswali yote ni sharti yaandikwe kwa lugha ya kiswahili

KWA MATUMIZI YA MTAHINI PEKEE

SWALI	UPEO	ALAMA
1. UFAHAMU	15	
2. UFUPISHO	15	
3. LUGHA	40	
4. ISIMU JAMII	10	
JUMLA	80	

1. UFAHAMU
(ALAMA 15)

Shule Yangu Ya Upili

Majio yangu katika shule hii ya upili hayakutokea kwa bahati nasibu bali kwa mipango kabambe niliyoianza tangu nikiwa shule ya vichekechea. Nikiwa sitetereki hata kwa wazazi wangu waliponisihini nijiunge na shule nyingine za karibu nikawa sisikii la mwadhini wala la mteka maji msikitini. Nikawa na ragba ya mkanja nikingoja siku ya kujiunga na shule yenyewe. Kweli majuto ni mjukuu na huja kinyume.

Nilizaliwa katika aila yenye nafasi iliyotopea na kubobea katika ukwasi uliodhihirika kutokana na mitaa tulikoselelea kwa muda kabla ya baba kuaamua kununua nyumba yake mwenyewe huko upande wa Karen hivyo tukagura kutoka Lunda. Wakatiwa likizo tukawa tunaruka hadi pwani ambako mama yangu alikuwa amemiliki jumba lililokuwa katika ufuo wa bahari lililojengwa katika kipande kisichopungua ekari tatu alilotunukiwa wakati wa nikahi yao na wakwe wa baba yangu.

Wavyele wangu wakawa wanaendesha magari meusi ya kifahari ingawa sikuwahi kumwona mama akichangamka kuendesha magari yake ya maana, kila macheo ya siku za kazi gari lililoendeshwa na dereva ambaye alimstahi mama hadi akawa anamfungulia mlango wa gari na kuufunga baada ya mama kujitoma katika tumbo la gari lilimjia na kumrejesha kwa wakati. Nikajiunga na shule ya msingi ya kibinafsi ambako nilishughulikiwa kama kikembe. Wengi wa wale tuliosoma nao walikuwa wa tabaka langu na walikuwa wametoka katika kila sehemu nchini Kenya.

Hayawi hayawi huwa na siku ya kuripoti ikafika. Alfajiri, dereva mmoja akatumwa kwenda hadi Kisumu ili atulaki na kutusafirisha kutoka uwanja wa ndege hadi shule ya upili ambayo ilikuwa yangu ya rohoni. Nasi tukaelekea hadi uwanja wa ndege ili turuke hadi Kisumu. Safari yetu kutoka kitongoji cha kifahari hadi Airport ilikuwa njema, safari yetu tulipoabiri ndege ilikuwa bila bughudha, safari yetu kutoka Kisumu mjini haikuwa na kasoro na tulienda kulingana na mpango. Safari yetu ilikuwa mufti hadi tulipofika katika lango la shule ya kitaifa! Tulipotia ozi tu!!...jamani.....jamani nikafa moyo. Labda mama aliweza kubaini mabadiliko ya hisia zangu, nilitamauka, nikawa mchege na kusema kweli niliyoyaona sikuamini. Mvua iliyokuwa imepasua hapo awali ilikuwa imeacha vitua vya maji kwenye vijia vya kutembea vilivyochakaa na kubomoka bila yeyote kuja kuvikarabati. Majengo yalikuwa makongwe yaliyojengwa miaka mia moja iliopitana yalistahili kuitwa makavazi badala ya pahali pa kumkaribishia mwanafunzi aliyepita kwa alama mia nne na thelathini na tano. Asiye na wake ana Mungu, nikapiga moyo konde lazima nisajiliwe katika shule ya ndoto yangu. Ningewezaje kughairi wazo langu baada ya siku hizo zote za maandalizi tena mbele ya wanuna walioniona kama kielelezo chao tangu walipozaliwa. Nikasajiliwa!

Sikujua shule ya upili ya kitaifa yaweza kuwa hivi. Kweli mwanafunzi aweza kukosa viatu na hata kushindwa kununua rangi ya kupaka viatu hivyo iwapo amenunuliwa na wahisani? Nilimlaumu nina maana hakunieleza kuwa mtu anaweza kula chakula ambacho mbwa wetu hawezi hata kukiangalia. Nilipoingia katika ukumbi wa chakula nilihisi kitefutefu nusura nichafukwe na moyo. Makapi ya mboga na uchafu usioelezeka ulinikumba, kisha nikapewa kisahani cha plastiki na

FOR MARKING SCHEME CALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

kupakuliwa kipande cha ugali ambacho bado kilikuwa na unga na kuachiwa hiari ya kukila au kukitupa. Wenzangu wakawa wanakirambatia chakula kwa kasi huku mmoja wao alipoona jinsi nilivyokiangukia changu akanisihi nimpe chote na kukimaliza fyu. Wote walikuwa na furaha kemkem na kuajabia utukufu wa shule iliyotukuka ya kitaifa ila mimi. Baada ya mlo'rojorojo', tukaelekea darasani nilikopigwa na mghuma mkubwa. Tulikuwa wanafunzi hamsini na watano katika darasa moja tu! Mwalimu mmoja akaja na kutukaribisha shuleni kisha akatuarifu kuwa atakuwa mwalimu wa darasa letu. Nilipomsikia akinena nusura niishiwe na stahamala, kimombo chake kilinishangaza, hasa matamshi yake yalipungukiwa na kudhihirisha athari za lugha ya asili. Nilihisi kana kwamba ningemrekebisha lakini sikudhubutu.

Tukafululiza hadi bweni na nikajilaza kitandani chembamba huku mwingine nisiyemjua lakini asiyejua kuwa kuna nguo maalum za kulala akalala uchi katika ghorofa ya juu ya kitanda chetu. Mgeni njoo mwenyeji apone maana baada ya muda wadudu ambao sikuwahi kuwaona aushini mwangu wakaanza kunishambulia. Nikaamka baada ya kumnasa mmoja wa wadudu hawa na kuuliza mmoja wa wenzangu ni wapi wadudu hawa na kwa kutojali hata kidogo, akanieleza kuwa hawana neno bali ni kunguni tu, Sikujua na kwa kweli mama hakuniambia kuwa kuna wadudu wanaotafuna mtu na hunuka fye! Sikulala kwa hofu huku wenzangu wakiforota kwa njia ya kunighasi. Sikuwahi kudhani kuwa watu wengi wanaweza kulala chumba kimoja huku changu kikiwa na hamamu na vifaa vyote muhimu kikibaki bila mtu! Tulisomeshwa na walimu wasiojali kana kwamba tunaielewa au la.

Hawakushughulika iwapo tulifanya kazi za ziada aula, ndio, hakujali chochote. Kilichonishangaza ni kuwa wanafunzi waliojiunga nasi kutoka shule za umma wenye alama duni waliwapenda na kuelewa haraka walichosomeshwa na hawakujali matamshi yao, labda hawakuyatambua. Hatimaye tukafanya mtihani wa mwisho wa muhula wa kwanza. Nilishangaa ghaya iliponibainikia kuwa aliyetuongoza alikuwa ghulamu mmoja mshamba niliyempuuza tu mvulana kutoka kijijini ambacho singetambua katika ramani ya nchi ambaye hata vitu vya kimsingi vilimpiga chenga. Nikafanya uchunguzi nikatambua mwenzangu alikuwa na alama mia mbili hamsini na tatu akitoka katika darasa la nane. Nilifanikiwa kuwa nambari mia mbili hamsini na tatu kwa jumla ya wanafunzi mia tatu! Tulipofunga kwa likizo ya Pasaka nikaamua kuchukua hatua nyingine: Sitawahi kuhama kutoka shule hii ya upili wala kuwa zaidi ya nambari kumi!

Maswali

- a) Thibitisha kauli kuwa msimulizi ana msimamo thabiti. (alama2)

.....

- b) Tofautisha jinsi mwandishi alivyofunzwa katika shule ya kibinafsi na shule ya upili. (alama 2)

FOR MARKING SCHEME CALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

c) Taja mambo matatu yanayotuonyesha kuwa msimulizi alilelewa katika aila ya kikabaila kulingana na aya ya pili. (alama3)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

d) Andika masuala matatu yaliyomshangaza katika shule ya upili. (alama3)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

e) Andika tamathali mbili zilizotumika katika kifungu. (alama2)

.....

.....

.....

.....

.....

f) Eleza maana ya msamiati huu kama ulivyotumika katika kifungu. (alama3)

- i.) Alimstahi.....
- ii.) Kughairi.....
- iii.) Kunighasi.....

2. SEHEMU B:UFUPISHO (ALAMA15)

Soma kifungu kisha ujibu maswali.

Ripoti za kila mara kuhusu uharibifu wa pesa za umma katika serikali za kaunti ni za kusikitisha. Kuna mabilioni ya pesa za kulipa ushuru ambazo hufujwa katika serikali kuu, na hivyo basi wananchi wanakosewa sana wanapoonza mtindo huu ukiendelea pia katika serikali za kaunti. Wakati katiba ilipopitishwa mwaka wa 2010, Wakenya wengi walikuwa na matumaini mno kwamba ugatuzi ungewatatulia matatizo ambayo walikuwa wakipitia katika tawala zilizotangulia, hasa katika maeneo yaliyotengwa kimaendeleo.

Miaka tisa baadaye, kuna mafanikio ambayo yamepatikana ila hatua kubwa zaidi inaweza kupigwa katika kuboresha maisha ya kila raia kama mianya inayotumiwa kufuja pesa za umma itazibwa. Wizi huu unaojumuisha pia jinsi magavana wanavyobuni nafasi za kazi zisizo na maana ambazo wakati mwingi hupeanwa kwa jamaa na marafiki wao, ni sharti ukomeshwe mara moja.

Kuna wananchi wengi ambao tayari wameanza kufa moyo kuhusu umuhimu wa ugatuzi ilhali ukweli ni kwamba hatungependa kurejelea utawala ulio chini ya serikali kuu pekee. Changamoto za ugatuzi zinazosababishwa na ulafi wa viongozi wachache zinatoa nafasi kwa wakosoaji wa mfumo huu wa uongozi kushawishi wananchi na hata wahisani wasishughulike kuchangia katika maendeleo ya kaunti zao.

Juhudi zozote zile za maendeleo haziwezi kufanikishwa bila ushirikiano kutoka kwa wananchi na wahisani na hivyo basi ni jukumu la viongozi kuonyesha nia ya kutumia mamlaka waliyopewa kwa manufaa ya raia. Tume ya maadili na kupambana na ufiadini (EACC) kufikia sasa imeonekana kufanya kazi nzuri kwa kuwasaka na kuwashtaki magavana walio mamlakani na wengine walioondoka, kwa kushukiwa kufuja mali za umma. Tungependa asasi zote zinazohusika na masuala ya kupambana na uhalifu, pamoja na wadau wengine katika jamii wenye nia njema kwa wananchi wasifumbie macho maovu yanayotendwa katika kaunti zetu.

Nchi hii inatawaliwa kwa misingi ya kisheria na hivyo basi hakuna sababu kumhurumia kiongozi yeyote anayekiuka sharia anapokuwa mamlakani kwa misingi wa mamlaka aliyoshikilia. Ni kupitia adhabu kali za kisheria pekee ambapo tutafanikiwa kukomesha uongozi mbaya kwani kama wananchi watakuwa wakisubiri kuwaadhibu wahusika kwa kuwaondoa mamlakani pekee, watakuwa wametoa nafasi ya ufujaji kwa viongozi wapya kila miaka mitano.

(Kutoka gazeti la Taifa Leo)

(a)Fupisha ujumbe wa aya tatu za kwanza kwa maneno 80. (alama8,1
yamtiririko)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Jibu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(b)Fupisha aya mbili za mwisho kwa maneno70. (alama7, 1 ya
mtiririko)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Jibu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. SEHEMU C: SARUFI NA MATUMIZI YA LUGHA

(ALAMA 40)

- a) Andika neno lenye muundo ufuatao; (alama 2)
- Kikwamizo sikhuna cha mdomo meno, irabu ya mbele juu, nazali ya midomo, kipasuo ghuna cha midomo na irabu ya nyuma wastani.

- b) Tunga sentensi kwa kutumia kiwakilishi huru cha nafsi ya tatu umoja. (alama 2)

FOR MARKING SCHEME CALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

c) Tambulisha vipashio vitatu vya lugha ya kiswahili.(alama 3)

d) Tumia neno 'vibaya' kama; (alama 2)

i.) Kivumishi

ii.) Kielezi

e) Tunga sentensi moja katika wakati ujao hali endelevu.(alama 2)

f) Eleza matumizi ya 'ni' katika sentensi hii. (alama 2)

Ingieni darasani mara moja ili niwape zoezi ambalo ni rahisi.

g) Ainisha vielezi vya namna katika sentensi hii.(alama 2)

Mzee huyu mkongwe alicheka kijinga huku akila haraka haraka.

h) Tambua miundo mitatu ya ngeli ya LI-YA. (alama 3)

i) Bainisha shamirisho na chagizo katika sentensi ifuatayo. (alama 3)
Kimani aliukata mti kwa kisu jana asubuhi.

j) Andika kwa usemi wa taarifa: (alama 2)
Karani: Njoo nikutume kwa baba yangu.
Kamau: Sitaki kupita njia ya kwa babu.

k) Nimenunua dawa ili iwamalize wadudu wanaotusumbua hapa kwetu
nyumbani. (alama 2)
Anza: Wadudu

l) Andika kwa ukubwa hali timilifu. (alama 2)

Mtego ulimnasa ndovu huyo.

m) Bainisha vishazi katika sentensi fuatayo. (alama 2)

Ingawa alitia bidii masomoni, alifeli mtihani.

n) Tambua aina mbili za sentensi ukizingatia uamilifu na utoe mfano mmoja
kwa kila moja. (alama 2)

o) Taja na utolee matumizi mawili ya mkwaju. (alama 2)

p) Changanua sentensi hii kwa kutumia kielelezo cha visanduku. (alama 4)

Waswahili husema chema chajiuza kibaya chajitembeza.

q) Andika sentensi moja ukitumia kitenzi ulichopewa katika kauli ya kutendewa. (alama 1)

Ja

r) Bunda ni kwa noti ,na bumba ni la nyuki ilhali _____ ni kwa karatasi. (alama 1)

s) Kamilisha methali hii. (alama 1)

Mfa maji

.....

.....

.....

4. SEHEMU D: ISIMU JAMII

(ALAMA 10)

Kibiko: Hujambo dada Cheupe?

Cheupe: (akikohoa) Sijambo ndugu Kibiko.

Kibiko: Unaendelea namna gani?

Cheupe: Niko poa isipokuwa maumivu kidogo ya chest.

Kibiko: Usijali nitakupa pain relievers utakuwa sawa.

Cheupe: Asante sana,nashukuru.

Maswali.

a.) Eleza muktadha wa mazungumzo haya. (alama 2)

FOR MARKING SCHEME CALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

.....
.....
.....

b.) Taja na ueleze sifa za lugha iliyotumika katika mazungumzo haya. (alama 8)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

NAME.....ADM.....
SCHOOL.....INDEX.....
DATE.....SIGN.....TARGET.....

102/2

KISWAHILI Karatasi ya 2

LUGHA Muda: saa 2^{1/2}

SERIES 6 2024 TOP RANK KCSE PREDICTION SERIES

KIDATO CHA NNE

Maagizo

- a) Jibu maswali **yote**.
- b) Majibu yote yaandikwe katika nafasi ulizoachiwa katika kitabu hiki cha maswali.
- c) Majibu yote **lazima** yaandikwe kwa lugha ya Kiswahili.
- d) Karatasi hii ina kurasa **11** zilizopigwa **chapa**.
- e) Watahiniwa ni lazima wahakikishe kwamba kurasa zote za karatasi hii zimepigwa chapa na kuwa **maswali yote yamo**.

Kwa matumizi ya mtahini pekee

Swali	Upeo	Alama
1	15	
2	15	
3	40	
4	10	
JUMLA	80	

1. UFAHAMU (Alama 15)

Soma taarifa ifuatayo kisha ujibu maswali.

Mengi yamesemwa kuhusu utiifu. Ukweli ni kuwa, watu wengi hudhani kuwa maisha yangu kuwa mazuri zaidi ikiwa kila mtu angeruhusiwa kufanya atakavyo. Kulingana na mimi, ni makosa kufikiria hivyo madhali mienendo isiyodhibitiwa na sheria ni kiini cha vurugu na ukiukaji wa sheria nchini. Hebu fikiria hali ingekuwa vipi ikiwa mwendeshaji pikipiki angeiendesha kulia na kushoto katikati ya barabara na kupuuza sheria za trafiki. Hali kama hii huweza kusababisha msongamano mkubwa wa magari mjini, hivyo kuwafanya watu wachukue muda mrefu kabla ya kufika waelekeapo. Kutengeneza au shwari kwa mambo hutokana na kila mtu kufuata kanuni zote zilizowekwa.

Kila mtu hana budi kuelewa kuwa utiifu si udhaifu au woga. Ni hali ya kutambua kuwa kutii utawala wa kisheria huhakikisha kuwa kuna muumano na utangamano wa kijamii. Utiifu una maana ya kufanya yanayotarajiwa. Vilevile utiifu una maana ya kutambua na kukubali kuwa kufanya matendo mema ni bora zaidi kuliko kutekeleza jambo au matendo ya kibinafsi tu. Kwa hakika, ni vyema kutafakari kuhusu tunayoambiwa tufanye na wenzetu au hata watu wengine. Hatufai kufuata kila maagizo tunayopewa bila kuyatathmini vizuri. Mathalan; ikiwa mtu atakuambia ujihusishe na ujambazi, unafaa kuwajibika kwa kukataa kufuata amri ya aina hiyo hata kama mtu huyo ana mamlaka makubwa namna gani. Maagizo au kanuni tunazofaa kufuata au kutii ni zile zenye maana; yaani, maagizo au kanuni zenye manufaa.

Je, kwa nini watu wengi huona vigumu kuwatii walimu, wazazi au watu wenye mamlaka? Sababu kuu ni kuwa wao ni wabinafsi. Wao huhochewa na kufanya kutotii kutokana na lengo la kutenda mambo yatakayowafaidi; yale mambo yatakayowasaidia kutimiza matakwa yao ya kibinafsi. Kiini cha mioyo ya watu kama hawa kukaidi maagizo na kanuni maishani, hutokana na ukweli kuwa utiifu humlazimu mtu kupuuzilia mbali matakwa ya kibinafsi na mara nyingi hujumuisha kutekeleza anayoambiwa afanye na wengine. Hata hivyo, ikiwa watu kama hawa watazingatia manufaa ya utiifu, watatamani kupalilia utiifu kama mojawapo wa maadili maishani mwa binadamu.

Ukweli ni kuwa katika maisha ya kila siku, tunatii kanuni nyingi bila kufahamu au kujua. Hakuna mtu, kwa mfano, anayetulazimisha kuzingatia lishe bora au kufuata maagizo ya daktari. Wengi wetu huhudhuria shule au kwenda kazini kwa wakati unaofaa bila kushurutishwa. Ikiwa kwa mfano una gari unalomiliki, hakuna anayekuarifu kulipeleka kwenye gereji likatengenezwe au likarabatiwe. Hebu jiulize hapo ulipo; je, kwa nini watu hufanya mambo kama haya bila kuagizwa au kukahiriwa? Ukweli ni kuwa, tendo lolote lile la kutotii au

kutotekeleza yanayohitajika litakuwa na matokeo mabaya au hata ya kuhatarisha maisha ya watu. Kwa hivyo, utiifu huleta utangamano na humfanya mtu kuishi bila mfadhaiko wowote.

Kiini cha vijana kukosa kukubali na kufuata kanuni na taratibu zilizowekwa hutokana na ukweli kuwa, wao huziona kama zilizopitwa na wakati. Ni ukweli kuwa si mambo yote wanayotuhimiza wenzetu kufanya yana mantiki. Hata hivyo, ni muhimu kuzingatia **matilaba** ya kuyatenda badala ya kuyapuza. Zaidi ya hayo, tunaosema kuwa wana mawazo yaliyopitwa na wakati wanaweza kuwa na **tajriba pevu** na umaizi au utambuzi mkubwa wa mambo kutuzidi. Vijana wengi wanaokaidi maagizo ya wazazi wao huteseka maishani. Inafaa ieleweke kuwa hata kama wazazi na walimu wanaweza kuonekana wakali na wasiozingatia kila tutakalo, daima wao hututakia mazuri na huwa na malengo mema kuhusu maisha yetu.

Baadhi ya matatizo ya kijamii, kiuchumi na hata kisiasa tunayopitia au kukumbana nayo hutokana na kutotii sheria. Hali ya kutotii sheria au hata kanuni zilizowekwa huwafanya baadhi ya watu hukataa kulipa ushuru, wengine kubadhiri au kuhariji mali ya umma au kujihusisha na vitendo vya kifisadi; hali ambayo huinyima nchi yetu mapato au maduhuli. Vitendo kama hivi huifanya nchi kurudi nyuma kimaendeleo. Kutotii sheria husababisha madhara mengi kwa mtu binafsi; watu wengi huharibu maisha yao kwa kupiga mtindi kupindukia, kuvuta sigara au hata kasumba na kujihusisha na mapenzi kiholela. Ukweli ni kuwa wao hujua hatari itokanayo na mienendo kama hiyo. Kabla ya kuvunja sheria au kupuuza kanuni zozote zile ni muhimu kufikiria kuhusu matokeo yake kwanza. Aidha ni vyema kugundua kuwa hakuna mtu yeyote yule anayeweza kuepuka athari za uasi.

Maswali

a) Ipe taarifa hii anwani mwafaka. (alama 1)

.....
.....

b) Je, ni kwa nini watu hawawezi kuruhusiwa kufanya watakavyo? (alama 2)

.....
.....
.....

c) Eleza maana ya utiifu kwa mujibu wa taarifa hii. (alama 2)

.....
.....
.....

d) Eleza sababu inayowafanya watu kuasi. (alama 1)

.....
.....
.....

- e) Kwa nini tunafaa kusikiliza wanayotuambia wazazi na walimu wetu hata kama hatukubaliani nayo (alama 2)

.....

.....

.....

.....

- f) Eleza manufaa matatu ya utiifu. (alama 3)

.....

.....

.....

.....

- g) Fafanua matokeo mawili ya uasi kulingana na taarifa hii. (alama 2)

.....

.....

.....

- h) Eleza maana ya maneno haya kama yalivyotumika katika taarifa: (alama 2)
- (i) matilaba

.....

.....

- (ii) Tajriba pevu

.....

.....

2. UFUPISHO (Alama 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali uliyoulizwa.

Suala la uzito wa mwili ni mojawapo wa masuala ambayo yamewashughulisha wataalamu katika miaka ya karibuni. Tatizo hasa sio uzito wa mwili wenyewe bali ni uto ambao aghalabu unaenda sambamba na uzito huo. Uzito wa mwili ni kipimo cha mwili mzima ukihusishwa na misuli ya mwili. Zipo njia mbali mbali zinazoweza kuchangia uzito wa mwili. Kimsingi, hutokana na kalori za ziada ambazo mwili huo huwa nazo. Kalori hizi hutokana na hamirojo, mafuta au hata proteini. Kalori hizi huhifadhiwa na mwili katika seli maalum (tishu za

mafuta). Asilimia 50 ya jumla ya mafuta au uto wa mwili huhifadhiwa chini ya ngozi ya mwili. Ile nyingine huzunguka viungo mbalimbali vya mwili kama vile moyo.

Uto una faida kadha mwilini. Kwanza, ni msingi muhimu na mkuu wa nishati za mwili. Uto unapochomwa na mwili huvyaza oksijeni ya ziada ambayo husambazwa kwenye seli za mwilini. Oksijeni hii inapoungana na atomu za kaboni na haidrojeni huwa chanzo cha joto mwilini. Uto pia hukinga mifupa na viungo vya mwili, huhifadhi au kuukinga mwili hasa dhidi ya baridi na huwa nyenzo muhimu hasa kwa mwenye matendo ambayo yanahitaji matumizi ya nguvu. Licha ya faida zake hizi, uto huwa na matatizo. Kimsingi, uto mwingi unaweza kuwa chanzo cha unene au utipwatipwa wa mwili ambao unaweza kuwa chanzo cha fedheha kutokana na unene. Uto pia unahusishwa na hali kadha za kimatibabu kama kufupisha uwezekano wa maisha kuwa marefu. Yapo maradhi ambayo yanahusishwa kwa kiasi kikubwa na unene wa mwili, unaotokana na uto, kama maradhi ya moyo, bolisukari, ugonjwa wa ini na matatizo ya figo.

Vyanzo vya tatizo la uto hutofautiana. Wataalamu wanaamini zipo chembechembe zinazorithiwa ambazo huweza kuwa chanzo cha ulaji unaopiku ambao unaweza kusababisha unene. Hata hivyo, ingawa msimbojeni unaweza kuwa chanzo hiki, ulaji usiozingatia hatari kama hizi huchangia pakubwa. Vipo baadhi ya vyakula ambavyo vina mchango mkubwa katika kulivyaza tatizo la unene. Vyakula hivi ni vile vinavyojulikana kama vyakula chapwa vikiwemo kaukau na viazi vya kutafuna. Aidha, vinywaji huweza kuwa vyanzo vya kalori ambazo huishia kuwa chanzo cha uto mwingi mwilini. Ili kupambana na tatizo la unene, pana haja ya kuhakikisha kuwa tunapunguza ulaji wa baadhi ya vyakula. Hivi ni vyakula vyenye mafuta mengi. Kwa mfano, mtu wa wastani anaweza kukung'uta kalori 300 kwa saa afanyapo mazoezi. Mazoezi haya husaidia viungo vingine vya mwili kama vile moyo kwa kiasi kikubwa.

Hizi ni njia nyepesi ambazo zinaweza kutumika kupunguzia uzito kuliko matumizi ya madawa au njia nyingine za kihazigi ambazo huweza kuwa na matokeo hasi kwa mwili.

Maswali

- a) Fupisha ujumbe wa aya ya kwanza kwa maneno 50 (Alama 5;1 ya mtiririko)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Jibu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

b) Eleza masuala ambayo mwandishi ameibua katika aya ya pili kwa maneno 50.

(Alama 7;1 ya mtiririko)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Jibu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

c) Fupisha ujumbe wa aya ya tatu kwa maneno 40

(Alama 3)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

Jibu

.....

.....

.....

.....

.....

3. MATUMIZI YA LUGHA (ALAMA 40)

(a) Andika sauti zenye sifa zifuatazo:
(alama2)

(i) kipasuo **sighuna/hafifu** cha ufizi

.....

.....

(ii) irabu ya mbele juu

.....

.....

(b) Neno ‘kwapa ‘ liko katika **ngeli** gani? (alama 1)

.....

.....

(c) Tofautisha sentensi zifuatazo **kimaana** (alama 2)

(i) yote yameliwa .

.....

.....

(ii) yoyote yameliwa.

FOR MARKING SCHEMECALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

.....
.....
(d) Andika neno moja lenye **mofimu** zifuatazo: (alama 3)

Nafsi ya pili wingi , hali timilifu ,yambwa,mzizi, kauli tendea, kiishio

.....
.....
.....
e) Andika sentensi ifuatayo katika hali ya **ukubwa wingi** (alama 2)

Ng'ombe huyo alinunuliwa mbali na mji ule mkuu.

.....
.....
.....
(f) **Ka** imetumika kuleta maana gani katika sentensi zifuatazo : (alama 2)

(i) Rais kazuru mbuga za wanyama

.....
.....
.....
(ii) Mgeni kaingia humu ndani kupumzika.

.....
.....
(g)i) **Kirai** ni nini? (alama 1)

.....
.....
(ii) Bainisha **aina** za virai vilivyopigiwa mstari. (alama2)

Yule mzembe alipigwa na mwanawe.

(h) Tofautisha maana ya **jozi** ifuatayo ya maneno.

(alama 2)

i. ridhi

.....
.....

ii. rithi

.....
.....

(i) Eleza matumizi yoyote mawili ya alama ya **kistari kirefu** katika sarufi ya Kiswahili. (Alama 2)

i)

.....
.....

ii)

.....
.....

(j) Ainisha **vihusishi** katika sentensi:

(Alama 2)

i) Hawa watatumia pesa nyingi kushinda wale.

.....
.....
.....

ii) Darasa nzima litatuzwa na mwalimu wao.

.....
.....

(k) **Sahihisha** sentensi zifuatazo .

(alama 2)

i) Kile kitabu kilipasuka ni changu .

.....
.....

ii) Mtu mwenye ameanguka ni ndugu yangu.

.....
.....
(l) Nyambua vitenzi hivi katika kauli ya **kutendesha**, kisha uvitungie sentensi .

(alama 2)

i) oa

.....
.....
ii) la

.....
.....
(m) Mkunga ni mtu mwenye maarifa ya kushugulikia wanawake wawazito wakati wa kujifungua . Tunga sentensi mbili zitakazodhihirisha maana nyingine mbili za neno hili.

(alama 2)

.....
.....
(n) Kwa kutungia sentensi, dhihirisha matumizi ya '**kwa**' ili kuonyesha : (alama 2)

i) sababu / nia

.....
.....
ii) Jinsi ya kutenda/kitendo kilivyofanywa

.....
.....
o) Changanua sentensi hii kwa kielelezo cha **matawi**. (alama 4)

Muumini atakayeshtaki ni msaliti mkubwa sana.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(p) Bainisha shamirisho kitondo katika sentensi :

Lola alimpasulia nyanya kuni.

(alama 1)

.....

.....

(q) Tumia viashiria vya **kutilia mkazo** katika sentensi zifuatazo:

(alama 2)

c) Wema.....ulisababisha atuzwe.

ii) Polisi waliwafuata walikoenda.

(r) Andika **kitenzi** kinachotokana na neno :

(alama 1)

mfuasi

.....

.....

(s) Eleza **tofauti** baina ya sentensi hizi:

(alama 2)

i) Ngingekuwa na pesa ningenunua pikipiki.

.....

.....

.....

ii) Ningelikuwa na pesa ningelinunua pikipiki.

.....
.....
.....
(t) Andika **methali** inayoafiki maelezo yafuatayo:

(alama 1)

Mwanadamu hakosi ila. Aliyekamilika ni Mungu pekee.

.....
.....

4 ISIMUJAMII

(Alama

10)

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali.

Jumamosi ,Disemba 26,2020

Ananyoa kwa shoka

Na Wangu kanuvi

Julius Mwangi, 24, ni kinyozi ambaye amevuma kwa kunyoa wateja wake. Kinyozi huyu aliamua kuanza kutumia shoka miezi mitatu iliyopita baada ya kutambua kuwa ipo haja ya kuwa na njia ya pekee ya kuwanyoa watu.

“Nimebobe katika kutumia mashine lakini nilitaka njia mbadala na ya kipekee ya kuwanyoa watu...”

Wateja wake hujaa kibao katika kibanda chake kilicho katika mtaa wa Tayari, kaunti ya kiambu...

a) Bainisha sajili ya makala haya.

(Alama 2)

.....
.....

(b) Eleza sifa zozote **sita** za sajili hii kwa kurejelea makala haya.

(alama 6)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(c) Fafanua sifa nyingine **mbili** za sajili hii ambazo zingejitokeza katika makala haya. (alama2)

.....

.....

.....

.....

NAME.....ADM.....

SCHOOL.....INDEX.....

DATE.....SIGN.....TARGET.....

102/2

KISWAHILI Karatasi ya 2

LUGHA Muda: saa 2^{1/2}

SERIES 7 2024 TOP RANK KCSE PREDICTION SERIES

Maagizo

- a) Andika jina lako na nambari yako ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- b) Tia sahihi yako kisha uandike tarehe ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- c) Jibu maswali **yote**.
- d) Majibu yote yaandikwe katika nafasi ulizoachiwa katika kijitabu hiki cha maswali.
- e) Usitoe ukurasa wowote kutoka kwenye kijitabu hiki.
- f) Karatasi hii ina kurasa **11** zilizochapishwa.
- g) Watahiniwa ni lazima wahakikishe kuwa kurasa zote za karatasi hii zimepigwa chapa sawasawa na kuwa maswali yote yamo.

Kwa matumizi ya mtahini pekee

Swali	Upeo	Alama
1	15	
2	15	

FOR MARKING SCHEME CALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

3	40	
4	10	
Jumla	80	

1. UFAHAMU (ALAMA 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.

Zamani wanadamu wa kwanza ambao ni mababu wa vizazi vingi vilivyopita waliishi duniani. Habari kuhusu maisha na maumbile yao haikujulikana kwa hakika kwa sababu hawakuwa na uwezo wa kuandika. Lakini mara kwa mara shughuli za wanaakiolojia kama Louis Leakey na wengine hugundua mifupa yao ardhini na michoro yao katika mapango. Wataalamu hawa hufukua mafuvu, vyombo na silaha zao za zamani. Kwa kuchuguza vitu hivi tunaweza kubahatisha viumbe hawa walivyokuwa na jinsi walivyoishi.

Moja ya mambo yanayofahamika sasa ni kuwa wanadamu hawa wa awali walifanana na sokwe. Aidha, walitembea kwa kupinda mgongo kama kibiongo. Chakula na uhai wao ulitegemea kukusanya matunda, kokwe, majani ya miti na mayai ya ndege. Vilevile, walitegemea wanyama wadogo, kufukua mizizi na kubambua magamba ya miti **walipokabwa** na njaa.

Maisha yao yalikuwa ya hatari. Walikuwa wakiwindwa na wanyama wakubwa. Hii ni kwa sababu mwanzoni hawakuwa na silaha za **kujihami**. Hivyo iliwabidi kujificha

katika miti na vilima kuepuka uvamizi. Lakini usalama wao ulitegemea kwa kiasi kikubwa kudura za Mungu au pengine miungu.

Kwa taratibu wanadamu hawa walijifunza kutengeneza silaha. Walianza kwa kutumia fimbo nene zenye ncha au mawe ya kutupia. Baadaye walichonga mawe ili kufanya kuwa visu, nyundo au vigumba vya mikuki. Hatimaye, walivigomoa au kupasua vipande vya mawe na kuvitumia kama mishale. Hapa ndipo walipoanza kuwinda wanyama wakubwa mithili ya swara, nguruwe, nyati na ngiri. Pia waliweza kutumia mikuki kudunga samaki majini.

Mababu zetu hawakuwa na nyumba. Kwanza walikuwa wakijisitiri kwa kukaa chini ya vivuli vya miti au kujenga vibanda vya matawi na majani ya miti. Hawakuweza kuingia mapangoni asilani kwa kuchelea wanyamapori wakali kama chatu, simba na mamba waliokaa humo. Kwa bahati, siku moja mmoja wao aligundua moto alipokuwa akipekecha vijiti. Kabla ya ugunduzi huu, wao pia hawakujua kazi ya moto na walikuwa wakiogopa na kukimbia moto jinsi wafanyavyo wanyama wa mbugani mpaka leo.

Ujuzi wao wa kutumia moto ulileta mabadiliko makubwa. Baada ya hapo waliweza kukaa mapangoni na kukoka mioto milangoni mwa mapango ili kuwaogofya adui. Hali kadhalika, waliweza kuota moto, kumulikia **maskani** yao mapya na kuchoma nyama badala ya kuila mbichi.

Wanadamu wa awali hawakuwa na mavazi. Waliwezaje kuzuia baridi? Inadhaniwa kwamba nywele nyingi walizokuwa nazo kwenye mwili zilisaidia kuwapa joto. Uvaaji wa nguo ulianza walipoanza kutumia ngozi kutoka kwa wanyama waliowawinda. Walizisafisha ngozi kwa kuzipaa kwa kombe za mawe na kuzianika juani. Zilipokauka walizifunga na kuzishikanisha kwa mifupa au mikanda ya ngozi.

Wanadamu hawa hawakuweza hata kuongea. Waliwasiliana kwa kupiga mayowe, kutoa milio au kuguruma jinsi wafanyavyo wanyama. Polepole walianza kutumia sauti na baada ya muda walipanga sauti kuibua mfumo wa maneno yenye maana za kipekee. Umilisi wa kutumia lugha uliwawezesha kupiga hatua kubwa kimaendeleo. Lugha pamoja na matumizi ya moto na silaha viliwarahisishia maisha na kuwawezesha kupata muda wa kupumzika mapangoni jioni wakiota moto. Kutokana na hali hii waliweza kutekeleza jambo moja kuu waliloturithisha. Walitupokeza Sanaa. Kutoka kwao tulirithi

fasihi simulizi na kupata nakshi za michoro yao kwenye mapango. Michoro hii inapatikana katika mapango hata leo hii nchini Ufaransa, Uhispania, Afrika Kusini na hata Afrika Mashariki.

MASWALI

a) Msemo “Kudura za Mungu au pengine miungu” inadhihirisha hali gani ya wanadamu wa kwanza. (alama 2)

.....

.....

.....

b) Kwa nini wanadamu hawakuishi mapangoni mwanzoni? (alama 1)

.....

.....

.....

c) Fafanua mambo **matano** yaliyomwezesha mwanadamu wa kwanza kupiga hatua kimaendeleo. (alama 5)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

d) Taja sifa zilizotofautisha wanadamu wa awali na wa siku hizi? (alama 2)

.....

.....

.....

.....

.....
.....
e) Eleza maana ya?

(alama 3)

i) walipokabwa

.....
.....

iii) kujihami

.....
.....

iv) maskani

.....
.....

2. UFUPISHO

(ALAMA 15)

Uwazaji tunduizi ni tendo ambalo huhusisha matumizi ya akili. Uwazaji huu umekitwa kwenye matumizi ya mchakato kama makini, upangiliaji, uteuzi na tathmini. Hata hivyo, uwazaji huu si mchakato mwepesi bali ni mchakato changamano.

Mchakato wa uwazaji tunduizi unahusisha stadi na mikabala tofauti. Mathalan, kuweza kutambua na kubainisha misimamo ya watu wengine, hoja wanazozua na uamuzi waliofikia kutathmini au kupima ushahidi uliopo ili kubainisha mitazamo tofauti.

Vilevile, uwazaji tunduizi hushirikisha kupima hoja za upinzani na ushahidi uliopo kwa njia ya haki pamoja na kutambua yaliyofichwa au ukweli uliofunikwa na taswira ya juu juu. Hali kadhalika, uwazaji tunduizi hujumisha kutambua mbinu zinazotumiwa kufikia misimamo fulani kwa mvuto zaidi na kwa matumizi ya mbinu za kishawishi. Aidha, uwazaji huu huhitaji kutathmini masuala kwa mtindo ulio wazi, kufikia uamuzi kama hoja zinazotumiwa zina mashiko au zinakubalika kuwa nzuri. Zaidi ya hayo, uwazaji tunduizi unahusisha kuwasilisha mtazamo kwa njia yenye uwazaji mzuri na inayoshawishi.

Uwazaji tunduizi una manufaa anuwai. Mosi, unasaidia kujenga makini ya utendaji. Pili, hupevusha uwezo wa usomaji kwa kuufanya usomaji huo uwe na malengo wazi. Fauka ya hayo unamsaidia mtumiaji kutambua hoja kuu katika matini au ujumbe fulani ya kuzongwazongwa na hoja duni za pembeni. Uwazaji huu unasaidia kuuchonga uwezo wa kuikabili au kuiitikia hali fulani na kukuza stadi za uchanganuzi. Mwanadamu huwa mtu tofauti na bora anapoujenga na kuuimarisha uwazaji tunduizi wake.

Maswali

a) Bila kubadilisha maana aliyokusudia mwandishi, fupisha aya mbili za mwanzo.
(maneno 70-80)

(alama 8, 1 utiririko)

Matayarisho

Jibu

[illegible]

b) Andika kwa muhtasari mambo muhimu katika aya ya tatu. (maneno 35-40) (alama 5, 1 ya utiririko)

Matayarisho

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Jibu

[illegible]

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. MATUMIZI YA LUGHA

(ALAMA 40)

a) Tofautisha sauti zifuatazo.

(alama 2)

i) /ny/ na /m/

.....

.....

ii) /a/ na /u/

.....

.....

b) Andika neno lenye muundo ufuatao wa silabi.

(alama 1)

K-KKI

.....

.....

c) Ainisha nomino katika sentensi hii.

Kuuza sukari kwa Rehema kulimfanya awe na utajiri.

(alama 2)

.....

.....

.....

d) Geuza sentensi ifuatayo iwe katika hali yakinishi.

Mtoto hakupatiwa chakula wala nguo.

(alama 1)

.....

.....

.....

e) Kwa kutoa mifano, ainisha aina mbili za mofimu.

(alama 2)

.....

.....

.....

f) Andika katika hali ya ukubwa wingi.

(alama 2)

Mwanamke alibeba kiti chake.

.....

.....

.....

g) Ainisha yambwa katika sentensi hii.

(alama 3)

Mtoto alipikiwa chakula kizuri kwa mwiko.

.....

.....

.....

.....

h) Tunga sentensi yenye kivumishi cha pekee chenye dhana ya kutojali. (alama 2)

.....

.....

.....

i) Kwa kutunga **moja** sentensi tofautisha kati ya vitate hivi.

(alama 2)

Mzazi na msasi.

.....

.....

.....

j) Eleza maana ya kiambishi “**ji**” katika sentensi hii.

Mcheza**ji** ali**ji**kata kwa kisu. (alama 1)

.....

.....

.....

k) Taja ngeli za nomino zifuatazo. (alama 1)

Kiwete

.....

.....

Maji

.....

.....

l) Tunga sentensi ukitumia neno **vile** kama **kitenzi** na **kivumishi**. (alama 2)

.....

.....

.....

m) Ainisha virai tofauti katika sentensi ifuatayo. (alama 3)

Mwalimu yule mzuri sana alikuja darasani mapema sana.

.....

.....

.....

.....

n) Onyesha matumizi ya viakifishi vifuatavyo;

(alama 2)

i) kibainishi

.....

.....

.....

ii) vifungo

.....

.....

.....

o) Changanua sentensi ifuatayo kwa kielelezo cha matawi.

(alama 4)

Kitabu kilichonunuliwa ni hiki.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

p) Sahihisha kwa njia mbili tofauti.

(alama 2)

Mwanafunzi alifika katika nyumbani

.....

.....

.....

.....

.....

q) Eleza maana ya nahau **kula mwata**.

(alama 1)

.....

.....

r) Tambulisha hali katika sentensi hii.

(alama 1)

Mtoto acheza.

.....

.....

s) Andika kulingana na maagizo.

(alama 2)

Mtoto alipoenda Mombasa alijawa na furaha. (anza kwa: Kwenda...)

.....

.....

.....

.....

.....

4. ISIMU JAMII

(ALAMA10)

a) Umeteuliwa kama mtangazaji wa mashindano ya michezo baina ya shule katika eneo gatu ndogo lenu. Eleza sifa tano za lugha utakayotumia.

(alama 5)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

b) Jadili mambo matano yanayoathiri matumizi ya lugha katika jamii.

(alama 5)

FOR MARKING SCHEME CALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

NAME.....ADM.....
SCHOOL.....INDEX.....
DATE.....SIGN.....TARGET.....

o) Watahiniwa ni lazima wahakikishe kuwa kurasa zote za karatasi hii zimepigwa chapa sawasawa na kuwa maswali yote yamo.

Kwa matumizi ya mtahini pekee

Swali	Upeo	Alama
1	15	
2	15	
3	40	
4	10	
Jumla	80	

1.

UFAHAMU

(ALAMA 15)

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali yatakayofuata

Baada ya biashara ya utumwa kupigwa marufuku katika karne ya kumi na tisa kule Marekani, watu weusi na wa rangi waliendelea kukabiliwa na dhuluma za kila namna. Walidhalilishwa na kuchukuliwa kama binadamu wa hadhi ya chini kuliko weupe. Sheria zilitumika kuweka mipaka ya maingiliano kati ya raia wa nchi moja. Weusi wangepatikana popote palipotengwa weupe wangechukuliwa hatua za kisheria.

Katika usafiri wa umma, Mmarekani Mweusi alitakiwa kisheria kumpisha kiti Mmarekani mweupe ndani ya chombo cha usafiri. Aliyevunja sheria hii alitiwa mbaroni au kuhukumiwa kifungo pamoja na faini. Halikadhalika, alihatarisha maisha yake kwani angevamiwa na makundi ya wakereketwa kama vile *ku klax klan* (kkk); kundi ambalo lilitetea vikali udumishaji wa ubaguzi wa rangi.

Hii ndiyo iliyomchosha mwanamke, Mmarekani Mweusi Rosa Lee Parks. Akajifunga kibwebwe kukaidi sheria dhalimu na kupigania mabadiliko ya jamii. Akakamia mabadiliko yaliyolenga kuleta usawa wa kijamii na haki kwa wote bila kubaguliwa.

Mwanamke huyu aliyepewa lakabu ya ‘Mama wa Mapigano ya Haki za Kimsingi’ ni wa asili ya watumwa waliotwaliwa kutoka Afrika kwenda kutumikishwa na weupe katika mashamba yao kule Marekani. Alizaliwa Februari 14 mwaka 1913 huko Tuskegee, jimbo la Alabama. Masomo yake ya awali yalikwamizwa na maradhi pamoja na umaskini uliokabili familia yake. Hata hivyo baada ya ndoa yake na Raymond Parks, manamo 1932, bwanake alimhimiza kwenda shuleni.

Elimu aliyopata Rosa pamoja na ushawishi wa mumewe ulimfungua macho kuhusu ubaguzi wa rangi katika jamii yake. Alijiunga na kundi la wanaharakati waliokuwa wakiwatetea watu weusi, pamoja na Surinama. Rosa alichukizwa na ubaguzi uliotamalaki katika jamii yake. Alikirihwa na sheria zilizoigawa jamii katika msingi wa rangi huku zikimtukuza mtu mweupe na kumtweza mweusi.

Kilele cha kuudhika kwa Rosa kilikuwa pale Desemba mosi 1955 akiwa ndani ya basi, abiria mweupe alitokeza na kumwamuru Rosa ampishe kiti alichokuwa amekalia. Miguu ya Rosa ilikuwa inauma. Hakuona ni kwa nini asimame ampishe abiria mwenzake ambaye alikuwa amelipa nauli sawa na yake. Rosa alikuwa amechoka na vitimbi vya kubaguliwa na kuchukuliwa kama mwananchi wa hadhi ya chini. Alikataa katakata kumpisha abiria huyu kiti.

Rosa alijua fika kuwa tendo lake la maasi lingempeleka kuhukumiwa jela, kutozwa faini, kutishwa, kuumizwa au kuuliwa na makundi ya **wakareketwa** weupe. Lakini yote haya aliyaweka pembeni ili atetee haki na usawa katika jamii.

Kwa uasi huo, Rosa alikuwa amekiuka sheria. Alitiwa mbaroni na kuhukumiwa kifungo na faini ya dola nne za Kimarekani; kiasi kilichokuwa kikubwa sana wakati huo. Hukumu hii ikazua maandamano dhidi ya sheria za ubaguzi. Umma ukiongozwa na kasisi wa Kibaptisti Martin Luther King uliungana na Rosa kutetea haki na usawa. Umma ukagomea mabasi kwa muda wa siku 381 huko Montgomery, Alabama. Migomo hii, pamoja na maandamano yakaishurutisha serikali kuanza juhudi za kuleta usawa na haki kwa wote Marekani. Juhudi hizo zilizoanzishwa na kuasi kwa Rosa zikafikia upeo wake mwaka 1964. Mwaka huo, serikali ya kitaifa ya Marekani ikapitisha sheria iliyopiga marufuku ubaguzi wa rangi.

Bi Rosa Lee Parks, aliyekufa akiwa na umri wa miaka 92, ni kielezo cha **nguvu fiche za** wanawake ambazo zinaweza zikatumika kutetea hadhi, haki na usawa wa wote waliokandamizwa. Atakumbukwa kama mtu aliyepigania binadamu kuwa huru na kupewa hadhi kama binadamu bila kubaguliwa. Alikuwa amechoshwa na unyanyasaji na kufedheheshwa. Silaha pekee aliyokuwa nayo ni uasi kwa njia ya amani. Silaha iliyotokeza kuwa na nguvu zaidi kuliko mtutu wa bunduki. Hili ni funzo kwa watu waliobaguliwa, hasa wanawake kote duniani wanaoendelea kukandamizwa na tamaduni zinazotukuza **ubabe** wa kiume. Bila shaka hao wanaweza kumwiga Rosa na kubadilisha hali zao kama alivyoweza Rosa.

Maswali

a) Biashara ya utumwa ilipigwa marufuku lini kule Marekani? (alama1)

.....
FOR MARKING SCHEMECALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

.....

.....

.....

.....

.....

[illegible]

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

iii) Ubabe wa kiume

.....
.....

2. UFUPISHO

(ALAMA 15)

Sisi vijana wa Kenya inatupasa tuwajibike kufanya kazi kwa bidii na kwa dhiti ya mioyo yetu ili tuweze kupata ufanisi na uwezekano wa kuinua nchi yetu changa katika kiwango cha juu. Tukumbuke, “Ajizi ni nyumba ya njaa”. Kwa hivyo basi haifai kulaza damu ikiwa matatizo nchini mwetu yametunzonga. Lazima tufanye kazi kwa busara, adabu njema na jitihada kwa moyo mmoja. Sharti tutilie maanani zaidi elimu ya vijana na watu wazima, kilimo, uchumi na amani katika nchi yetu. Tunahitaji taifa lenye watu walioelimika kwani bila elimu itakuwa vigumu sana kuweza kutekeleza mipango mbalimbali ya maendeleo. Tupende tusipende lazima tuzidishe mazao mashambani kwani kila kukicha idadi ya watu inaongezeka. Ni sharti tuweze kujitosheleza katika vyakula. Zaidi ya hayo pia lazima tujishughulishie na biashara ambapo kwa sasa ni Wakenya wachache sana ambao wanatambua umuhimu wa biashara. Wengi ni wale wenye mawazo ya kwamba lazima kila mmoja aajiriwe maishani. Yatupasa tujitahidi kuleta uchumi katika mikono ya wananchi wa Kenya badala ya kuwaachia wengine ambao hawahusiki.

Mafunzo tunayopata majumbani, shuleni na hata katika jamii, lazima yatuwezeshe kutambua mbinu za kupitia. Tunahitaji elimu tambuzi ambayo itamfanya Mwanakenya kujua wajibu wake katika jamii. Tumesinywa na elimu pumbao; inayotupumbaza na kutufanya tusiwe mbele. Sisi vijana tukiwa viongozi wa siku zijazo tuwe kielelezo chema kwa wengine. Watu lazima washirikiane na kufikiria kwamba wao ni wamoja, “utengano ni uvundo”. Lugha ya taifa ndicho chombo pekee ambacho kinatuunganisha na kuweza kutuwasilishia mapendekezo, mawaidha na hisia zetu. Kukosa ndiko kibinadamu, wakati tunapokosea, lazima tukubali tumekosea na kufanya masahihisho mara moja kwani, “usipoziba ufa utajenga ukuta”. Tusikasirike kwa sababu tumesahihishwa makosa yetu na mwenzetu. Lazima tujitoe mhanga na kupigania nchi yetu tukiwa wazalendo halisi.

Sisi tukiwa vijana sharti tujishughulishie na kuyaangalia matatizo ya nchi, pia kutafuta njia za kutatua matatizo hayo. Siku zote tutekeleze nidhamu shuleni na majumbani mwetu. Ili watu waweze kuishi maisha bora na kuwa na maendeleo, amani na upendo, lazima tuwe na bidii, ushirikiano mwema na kuchagua viongozi wenye mioyo ya maendeleo. Tukiwa viongozi ambao hawajishughulishi na maendeleo, basi tutabaki nyuma kama mkia siku zote. Bahati mbaya ni kwamba wananchi wengi siku hizi huchagua viongozi wao kwa kufuata ukoo ama kwa utajiri wake. Kwa hivyo basi, tuchagueni viongozi ambao wanatuletea ufanisi badala ya wanaotokana na nasaba kubwa au utajiri.

Maswali

a) Fupisha aya mbili za mwanzo. (Maneno 70-75)
10,1 ya mtiririko)

(alama

Matavarisho

This image shows a full page of blank handwriting practice paper. It features multiple sets of horizontal lines. Each set consists of a solid top line, a dashed middle line, and a solid bottom line, providing a guide for letter height and placement. The lines are evenly spaced across the entire page.

Jibu

[illegible]

.....
.....
b) Dondoa hoja muhimu katika aya ya mwisho.(Maneno 30-35)

(alama 5,
2 za Utiririko)

Matayarisho

Jibu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. MATUMIZI YA LUGHA
(ALAMA 40)

a) Taja sauti zifuatazo:

i) Kikwamizo sikhuna cha ufizi (alama 1)

.....

.....

ii) Nusu irabu ya kaakaa gumu (alama 1)

.....

.....

b) Kwa kutoa mifano , eleza tofauti kati ya silabi wazi na silabi funge. (alama 2)

.....

.....

.....

.....

c) Ainisha mofimu katika neno: (alama 3)

Atamnywea

.....

.....

.....

.....

.....

d) Ainisha vitenzi katika sentensi hii. (alama1)

Wanafunzi walikuwa wanakariri mashairi

.....
.....
.....
.....
e) (i) Eleza maana ya ngeli. (alama1)

.....
.....
.....
.....
(ii) Neno **tembo** linaweza kuwekwa katika ngeli mbili tofauti, zitaje. (alama 2)

.....
.....
.....
.....
f) Andika katika hali ya ukubwa wingi (alama 2)

Mzee huyu ana wake wengi.

.....
.....
.....
.....
g) Yakinisha sentensi ifuatayo. (alama 2)

Hawakuwa wakicheza wala kuimba.

.....
.....
.....
.....
h) Andika kinyume cha sentensi ifuatayo. (alama 1)

Tabasamu alijenga nyumba ya babu.

.....
.....
.....
.....
i) Tunga sentensi moja yenye masharti yasiyowezekana. (alama 1)

.....
.....
.....
.....
j) Andika katika msemu wa taarifa. (alama 2)

“Nimeenda kumtembelea nyanyangu. Hatujaonana tangu mwezi jana,” mjukuu alisema

.....
.....
.....
.....
k) Kwa kutoa mifano, eleza matumizi mawili tofauti ya alama ya vifungo. (alama 2)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
l) Tunga sentensi yenye muundo ufuatao. (alama 4)

$KN(N+\bar{S}) + KT(T+RH+RE)$

.....
.....
.....
.....
.....
.....
m) Tumia ni katika sentensi moja kuleta dhana ya kitenzi na kielezi. (alama 2)

.....
.....
.....
.....
.....
.....
n) Onyesha aina za shamirisho katika sentensi ifuatayo. (alama 3)

Watoto wanalipiwa karo kwa hundi na wazazi wao

.....
.....
.....
.....
.....
.....
o) Eleza maana mbili za sentensi hii. (alama 2)

Njoki amkimbilia Fatuma

.....
.....
.....
.....
.....
.....
p) Tunga sentensi mbili kutofautisha vitate hivi kimaana. (alama 2)

i) Landa

ii) Randa

.....

.....

.....

q) Tumia kirejeshi ‘o’ tamati katika sentensi ifuatayo. (alama 2)

Cheo ambacho amepewa ni kile ambacho anakitaka.

.....

.....

.....

r) Iandike sentensi upya kulinga na maagizo. (alama 2)

Mwanariadha mmoja tu ndiye aliyefuzu katika mbio hizo. (Tumia hakuna na ila)

.....

.....

.....

.....

s) Mwanafunzi ni kwa mwanagenzi, bendera ni kwa _____ na _____
ni kwa hekima. (alama 2)

4. ISIMU JAMII **(ALAMA 10)**

“...watu wa kaunti ya Makueni wamesahaulika kabisa. Ningependa kuelezwa kinagaubaga kama hawa ni Wakenya au la. Order! Order! Mheshimiwa Tata.

La! Tumekuwa marginalized kwa muda mrefu sana...”

a) Hii ni sajili gani? (alama 2)

.....

.....

.....

b) Eleza sifa nane za sajili iliyotajwa. (alama 8)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Maagizo

V. Andika jina lako,nambari ya usajili na darasa

VI. Jibu maswali yote

VII. Karatasi hii ina kurasa 11 zilizopigwa chapa

VIII. Maswali yote ni sharti yaandikwe kwa lugha ya kiswahili

Kwa matumizi ya mtahini pekee

Swali	Upeo	Alama
5. Ufahamu	15	
6. Ufupisho	15	
7. Lugha	40	
8. Isimu jamii	10	
Jumla	80	

1. UFAHAMU (alama 15)

Soma makala yafuatayo kwa makini kisa ujibu maswali yanayofuata.

‘Hamjambo wananchi? Ni fursa kubwa kwangu kusimama hapa kwa niaba ya wachukuzi, makuli, wakulima, waashi, masonara na wengine wote wanaokandamizwa ili kufaamishana kwamba tumeamidi kugoma kuanzia kesho kutwa. Madhila yanayotusakama hayaitaji mtaalamu ili kutuchambulia. Watoto wetu wamebaki nyumbani tangu kufunuliwa kwa shule kwa sababu ya kukosa kutimiza mahitaji ya kimsingi kwa ajili ya masomo yao. Aina haja kukumbushana kuhusu adha za wenye nyumba kwa sababu ya kulimbikiziwa kodi pasi na kujali maslahi ya wapangaji. Si hanikizo la uvundo, si mrundiko wa taka, si maji taka **yaliyovavagaa**, si ukuukuu wa majengo na rangi zinazoning’inia, si maji ya kubahatisha ilmuradi hali si hali hapa. Malalamishi yetu ama yanaangukia masikio yenye nta au yaliyozibwa kwa komango. Mwisho wa mwezi hawachelewi kunyoosha mkono kudai kodi. Alfajiri unasikia **mgongo** mlangoni mradi mwezi umeisha; hawajali kwamba hujalipwa na una kibaba cha kuikimu aila yako. Milungula waliyolishwa wakuu wa kutetea maslahi ya wapangaji katika wizara ya nyumba ilifanya kazi yake barabara – hawajali, bali ukubali yote yasemwayo na wenye nyumba. Ni dhahiri kwamba tumetekwa kikamilifu – **mbele simba, mgongoni fisi**’.

Bahati alitongoa hoja zake akisikizwa kwa makini na wenzake, kisha akaendelea:

‘Kule mashambani wakulima wanalazimishwa kupeleka mifugo yao kupigwa sindano maalum eti kuzuia magonjwa ambayo hawaambiwa. Ni wazi kwetu kwamba mifugo wakipigwa sindano watakufa. Hapana anayejua faida ya ng’ombe kupigwa sindano maana ng’ombe wetu wamekuwa wakiumbwa na kjiiponea bila hiyo chanjo yao. Wanataka wawapige ng’ombe sindano tu ikiwa watakufa au kupona, si hoja kwao. Tumejifunza kutoka kwa majirani zetu kwamba upigaji sindano ng’ombe umeteketeza ng’ombe. Ni lazima wafugaji wachukue tahadhari katika jambo kama hili kabla ya kuharibikiwa kabisa. Kumbuka wakati ule walipotaka kujenga uwanja wa ndege waliwafurusha wakulima kutoka katika ardhi yao na kuvunja nyumba zao. Madai yao yalikuwa kwamba wenye ardhi walipewa fidia. Hatujui ndege zinazoruka na kutua zina maslahi gani kwetu kama sio zile kelele za kuudhi masikio na kubahudhi usingizi wa wanetu?’

Mzee Gae, licha ya umri wake, alitafakari mtimani mwake kuhusu mawazo fyongo ya namna hii yaliyomdondoka Bahati kutoka kinywani bila simile. Labda kuhusu yale malalamishi ya kwanza kulikuwa na nafuu ya kukubaliana nayo lakini haya ya chanjo na uwanja wa ndege yalikuwa na taksiri hasa. Lau yangetoka kinywani mwa mzee kama yeye, msamaha ungeweza kufikiriwa. Mzee hangeweza kutabiri kama miaka iendelevyo ndivyo binadamu anaimarika au anasambaratika kimawazo. Akiwa angali mawazoni hivi, Simali hivi, naye akadakiza usemi wa Bahati kwa hotuba yake fupi:

‘Heri waache tulime mashamba yetu, ndege zibaki huko huko angani au kule zitokako!’

Stahamala za Mzee Gae zikafika mwisho sasa akaja juu kwa ukakamavu wa ghafla na kuanza ...

‘Simali unasahau jambo moja. Mgala muue lakini haki yake usimhini. Angatua unayoikejeli imetufaa si haba. Lile gonjwa sugu liliplipuka na kuzua taharuki, madaktari na wauguzi walifikishwa hapa haraka kwa ndege kupitia angatua hiyo. Vyakula vya msaada kwa walioathirika na njaa iliyozuka miaka mitano iliyopita, vilisafirishwa haraka kwa sababu ya kuwepo kwa miundomsingi huu. Wakati wa mafuriko yam waka jana daraja la kutuunganisha na mji mkuu lilisombwa na maji ikawa vigumu kupata mahitaji ya kila siku.

Kama sio uwanja huu, nusura yetu ingetoka wapi? Mwanao aliyekuwa mtahiniwa wa mwaka jana hapa petu anaelewa jinsi uwanja huu ulivyomfaa yeye na watahiniwa wenzake vinginevyo katarasi za mitihani zingebaki huko huko kashani. Mengi yaliyowezeshwa na kuwepo kwa uwanja huu yanaonekana sio nuruni tu bali hata penye giza totoro. Ni kweli kwamba kujengwa kwa uwanja huu kulitatiza malisho na uzalishaji wa mazao ya kilimo lakini kama ilivyo ada shughuli huvunja nyngine. Binadamu yu mbioni kufanya uvumbuzi usiku na mchana ili maisha yake nay a vizazi vya usoni yawe bora zaidi. Anapovumbua kitu kilicho bora kuliko kile alichacho nacho, hana budi kuvunja ili kujenga! Si lazima mbegu izikwe ndipo imee?

‘Ni kweli kwamba amani haipatikani ila kwa ncha ya upanga. Hata hivyo, amani ijayo kwa njia hii ina gharama kubwa na huwaachia majeraha mengi wahusika kisha makovu yake hudumu milele. Majuto na chuki hukalia viti vya mioyo ya wahusika bila kubanduka. Makuruhu tunayokumbana nayo jinsi Bahati alivyochmbua mwanzoni yanadhihirika na kupinga kuwepo kwake ni hujuma kwa jamii yetu. Lakini katika ulimwengu wa sasa, kunazo mbinu mbadala za kuyasuluhisha. Ulimwengu mzima umesheheni visa vya mizozo baina ya jamii mbalimbali lakini wangwana hufanya vikao vya kimataifa kama njia ya kukumbatia umuhimu wa mashauriano mahali pa kushika zana za vita. Kumbuka hata sasa kuna zana bora sana za kivita zilizobuniwa lakini hakuna taifa lililo na haraka ya kuzitumia kero zinapozuka. Mgomo hautasuluhisha migogoro yetu vyema. Heri tung’ang’anie mazungumzo kwa kuwatumia wajumbe wetu kwa wakuu wetu. Hata hivyo, wajumbe **wasijihasi** kwa kupinga swala la chanjo ya ng’ombe dhihi ya maradhi ya miguu na midomo ambayo yamefagia mifugo katika taifa jirani. Maneno hayo!’

Akatamatisha Mzee Gae na kuketi akitazamwa kwa meno na Bahati na Simali na wote waliokuwa pale. Avuliwapo nguo, muungwana huchutama.

Maswali

- a) ... “**tumetekwa kikamilifu – mbele simba, mgongo fisi**”. Kwa kuzingatia hali ya wapangaji, rejelea mifano **minne** kuthibitisha ufaafu wa kauli hii. (alama 4)

.....

.....

.....

.....

.....

- b) Kwa mifano **miwili** kwenye makala, thibitisha kinaya katika hotuba ya Bahati au kinachotokea mashambani. (alama 2)

.....

.....

.....

- c) ‘Mgala muue lakini haki yake usimhini’. Kwa kurejelea kifungu, thibitisha kauli hii kwa hoja **nne**. (alama 4)

.....

.....

.....

.....
.....
.....
.....
d) Thibitisha kwamba walimwengu wa sasa wanatawaliwa na hekima zaidi ya nguvu
katika kusuluhisha migogoro. (alama 2)

.....
.....
.....
.....
e) Andika visawe vya maneno haya: (alama 3)

(i) Tumeamidi

.....
.....
(ii) Yaliyovavagaa

.....
.....
(iii) Walijihasiri

.....
.....
UFUPISHO (ALAMA 15)

Soma kifungu kifutacho kisha ujibu maswali yanayofuata

Mataifa yanayoendelea yameathirika pakubwa na mabadiliko ya tabianchi. Hali hii imesababisha misimu mirefu ya kiangazi ambayo hatimaye yamesabisha ukame katika mataifa haya. Nchi nyingi pembeni mwa Afrika zenye maeneo kame yameitisha msaada wa dharura kwani jinamizi hili limesabisha maafa si haba. Taswira katika mataifa haya ni ya kutisha. Taarifa katika vyombo vya habari zimeonyesha mamia ya watu waliokufa kwa sababu ya ukosefu wa vyakula. Wengi wamekuwa watoto wachanga na wazee wasiojiweza. Watoto wamekuwa wakikumbwa na utapiamlo, kwani hata wakiambulia chakula hakitakuwa chenye madini mbalimbali yanayohiyajika mwilini. Utapigwa na butwaa vilevile unapoona watu waliokonda na kudhhojika kiafya. Huwa tayari wamefika mwisho na kupoteza matumaini huku wakichungulia kifo, yao imekuwa kusubiri misaada kutoka mashirika ya kiserikali na yasiyo ya kiserikali.

Maji katika nyakati kama hizi za kiangazi huwa nadra kupatikana. Watu wengi hulazimika kutembea kwa kilomita nyingi angalau kupata hata kiasi kidogo cha maji. Hata baada ya kubahatika,hupanga foleni ndefu kwani watu hutegemea sehemu moja kupata maji. Hii ni kwa sababu mito mingi hunyauka na hata visima ambavyo ni vichache pia hunyauka. Maji mengine yanayopatikana huwa machafu. Kwa kuwa wakaazi hawana hiari,huishia kunywa na kuyatumia maji haya nyumbani. Hatima yake ni magonjwa yanatokana na maji machafu. Magonjwa hayo ni vile kama kipindupindu,homa ya matumbo miongoni mwa mengine. Ikumbukwe kuwa,hali katika zahanati za vijijini ni duni. Kando na haya, zahanati ni chache na zilizotengana mithili ya ardhi na mbingu. Watu wengi huaga dunia katika harakati za kutafuta huduma za matibabu ama hata kwa kukosa huduma hizo kabisa. Maelfu ya mifugo pia wamekuwa wakifa nyakati za kiangazi. Hii ni kwa kukosa lishe na pia maji. Hasara hii inatokea huku wenyeji wakikosa chakula. Mifugo wanaosalia huwa wamekondeana kama wamiliki wao. Hata kuuza ni balaa. Hali hii imekuwa si hali kwa muda sasa. Ni muhimu jambo hili liangaziwe kwa lengo la kupata suluhu ya kudumu.

Baada ya miezi mingi ya kiangazi,mvua inazuka kwa fujo. Maeneo yaleyale yanaripoti mafuriko. Msaada wa kibinadamu unaanza kuitishwa tena. Vifo vya watu na mifugo vinaanza kushuhudiwa. Maji yaliyokuwa nadra sasa yanapatikana kwa wingi kupita kiasi. Je, serikali za nchi hizi zina mipango madhubuti? Kuitisha misaada nyakati zote mbili hushangaza. Ni muhimu kuzingatia ujenzi wa mabwawa. Huu utakusanya maji yote ambayo yangesabisha maafa na kuhifadhi kwa minajili ya kutumika nyakati za kiangazi. Isitoshe,maji yayo hayo yanaweza kunyunyiziwa mimea na hivyo kuchangia pakubwa katika uzalishaji wa vyakula. Bila shaka,vifo vinavyotokana na uhaba wa vyakula vitapunguzwa na hatimaye kuzikwa katika kaburi la sahai.

Kuchimba visima vingi na kueneza nguvu za umeme pia kutaimarisha uwepo wa maji ya kunywesha mifugo na kutumika katika shughuli za nyumbani. Ni muhimu kumfundisha mtu kuvua samaki kuliko kumpa samaki kila wakati. Wananchi wafundishwe njia mwafaka za kuendeleza kilimo chenye kipato kikubwa. Huku kutawafanya kuzalisha kiwango kikubwa cha chakula. Kando na kuwafundisha ni kuwahimiza watu walio katika maeneo kame kupanda mimea inayoweza kustahimili angalau muda mrefu wa kiangazi ili isinyauke haraka. Serikali pia ziangazie upya bei ya pembejeo. Mbolea na mbegu zimekuwa bei ghali katika siku za hivi majuzi. Gharama hii imewavunja moyo wakulima wa maeneo ya nyanda za juu na yenye mashamba yenye uwezo wa kuzalisha vyakula vya kulisha maeneno mengine. Kwa sababu hii,kumekuwa hata na uhaba wa vyakula katika maghala ya serikali.

Kichwa kibaya cha ufisadi hakijakosa kupata mgao wake wa lawama katika suala hili pana la ukame na mabadiliko ya tabianchi. Viongozi wenye ushawishi serikalini wameishia kufuja pesa zinazotengewa ujenzi wa mabwawa,upunguzaji wa bei ya pembejeo na hata usambazaji wazo. Ni lazima umma na serikali ijizatiti katika vita dhidi ya ufisadi ili kuweza kuukomesha. Serikali pia iweze kuimarisha miundo msingi katika maeneno mbalimbali kwani hali duni ya miundo msingi imechangia. Barabara duni zimezuia usambazaji wa pembejeo na mavuno mashambani huku watu wakikosa chakula kicho hicho baadaye.

Ni lazima wafugaji wapate kuelewa kuwa mifugo wengi bila mipango ni hasara. Waweze kuwa na mifugo wanaoweza kuwashughulikia ili kupunguza hasara za vifo vyao wakati wa kiangazi. Wafugaji na serikali pia washirikiane kuanzisha au kuimarisha bima ya mifugo ili wafugaji wapate fidia wakati mgumu wa kiangazi na ukame. Kando na hilo, watafiti waimarisha mbegu ya mifugo wanaozaliwa kwani hili litaimarisha kipato chao. Kwa kweli, suala la madhara ya mabadiliko ya tabianchi linaweza kukabiliwa kwa kupanda miti mingi. Serikali na wananchi wapande miti katika mashamba ya serikali na ya watu binafsi. Wabinafsi wenye tabia ya kukata miti misituni ovyoovyo, hata katika chemichemi ya mito lazima wakomeshwe kwa kukabiliwa kisheria. Sheria zilizomo zitiwe shime ili kufanikisha vita hivi. Serikali, wananchi, mashirika ya kiserikali na yasiyo ya kiserikali, miungano ya kimaeneo, kibara na kimataifa ikivalia njuga mabadiliko ya tabianchi na madhara yake, tutakuwa na sababu ya kutabasamu.

Maswali

a) Fupisha aya za kwanza kwa maneno 80-90. (Alama 6,1 utiririko)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Nakala safi

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

FOR MARKING SCHEME CALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

Matayarisho

FOR MARKING SCHEMECALL SIR ABRAHAM 0729 125 181

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

LUGHA (alama 40)

a) Andika neno lenye sifa zifuatazo: Kipasuo kwamizo hafifu cha kaakaa gumu, irabu ya chini kati, kipasuo hafifu cha kaakaa laini, irabu ya mbele juu. (al. 2)

.....

.....

.....

b) Dhihirisha dhima ya viambishi katika kitenzi **ukupigao**. (al. 2)

.....

.....

.....

.....

c) Itunge sentensi sahihi ukitumia kihusishi kimoja cha mtendaji. (al. 1)

.....

.....

.....

d) Lugha ukamilishwa kwa ushirika wa vijenzi vyake vidogo vidogo. Vitaje. (al. 2)

.....

.....

.....

.....

e) Tumia neno maudhui katika sentensi ili kudhihirisha upatanisho wa kisarufi. (al. 2)

.....

.....

.....

f) Tunga sentensi kudhihirisha wakati ujao hali timilifu. (al. 2)

.....

.....

.....

g) Akifisha kifungu kifwatacho: nimekuwa nikisisitiza umoja wa afrika daniel moi
1924 2020 (al. 4)

.....

.....

.....

h) Geuza katika usemi halisi: Askari jela alimuuliza kendi kama alidhani hapo ni
kwao. Alimwamuru aende kwake mara moja. (al. 2)

.....

.....

.....

i) Bainisha maana mbili ya sentensi hii: Umu alimwandikisha mkewe. (al. 2)

.....

.....

.....

j) Changanua kwa matawi: Watu ambao wana mali hawatoi zaka zao. (al. 4)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

k) Eleza matumizi ya neno wale katika sentensi hii: Wale walioiba ni mabanati wale
ambao waliambiwa wale kabla ya kitendo hicho. (al. 3)

.....

.....

.....

.....

.....

l) Bainisha aina ya yambwa na chagizo katika sentensi: Binti yake Kimani aliozwa
Luka kwa harusi mwezi uliopita. (al. 2)

.....

.....

.....

.....

m) Ainisha virai vilivyopigiwa mstari katika sentensi ifuatayo: Yule mtiifu atatuzwa
kesho jioni na mwalimu mkuu (al. 2)

.....

.....

.....

.....

n) Amrisha kwa kutumia kitenzi **nywa** katika nafsi ya pili (al. 1)

.....

.....

.....

.....

o) Tunga sentensi moja kuonyesha maana mbili za neno chupa (al. 2)

.....

.....

.....

.....

p) Tumia neno sembuse katika hali kanushi kutunga sentensi (al. 2)

.....

.....

.....

.....

q) Neno sema ni kitenzi, libadili liwe kielezi kwa kutungia sentensi. (al. 2)

.....

.....

.....

.....

r) Andika katika ukubwa wingi: Kitoto hiki kinalia kwa sababu hakijala mkate. (al. 2)

.....

.....

.....

.....

s) Tunasema ng'ang'ana
kukutu,vunjikapelekwa(al. 1)

ISIMUJAMII (alama 10)

a) Eleza sifa zozote **tano** zinazotambulisha sajili ya mazungumzo. (ala

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

b) Andika sifa tano za kimtindo utakazotumia ukipata fursa ya kutangaza mchezo wa
kandanda shuleni. (alama 5)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....
.....
.....
.....

NAME.....ADM.....

SCHOOL.....INDEX.....

DATE.....SIGN.....TARGET.....

102/2

KISWAHILI Karatasi ya 2

LUGHA Muda: saa 2^{1/2}

SERIES 10 2024 TOP RANK KCSE PREDICTION SERIES

KWA MATUMIZI YA MTHANI PEKEE

SWALI	UPEO	ALAMA
UFAHAMU	15	
UFUPISHO	15	
MATUMIZI YA LUGHA	40	
ISIMU JAMII	10	
JUMLA	80	

MAAGIZO

- Andika jina lako, nambari yako ya usajili, jina la shule na darasa katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- Tia sahihi yako kisha tarehe ya mthani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- Jibu maswali yote.
- Majibu yote yaandikwe katika nafasi zilizoachwa katika kijitabu hiki cha maswali.
- Majibu yote lazima yaandikwe kwa lugha ya Kiswahili.

A. UFAHAMU (ALAMA 15)

Soma kifungu kifuatacho halafu ujibu maswali yanayofuata.

Bwana Gimbi alikuwa mlevi wa kutajika kijijini mwake. Hakuna aliyekosa kusimulia kisa cha mzee huyu. Gimbi hakusifiwa tu na wapiga maji wenzake kwa umahiri wake katika kuubugia uji mchachu, bali pia alisifiwa na watoto na vijana wa kijijini kwa sauti yake ya ninga, hasa alipokuwa ameonja zake mbili tatu.

Gimbi alikuwa mfanyikazi katika shamba moja la mkwasi aliyepanda chai kwa madhumuni ya kuiuza ughaibuni. Mshahara wake haukuwa mdogo mno, kwani ndiye aliyekuwa msimamizi wa shamba hili. Kipato alichopata kingeweza kuikidhi familia yake ya watoto na mke mmoja ambaye pia alifanya kazi katika shamba la mkwasi huyu huyu. Hata hivyo, Bwana Gimbi alikuwa daima yu waya. Kila mwisho wa mwezi ulimwengu mzima ulimtambua. Alikuwa na hulka ya kuamka alfajiri na mapema Ijumaa ya mwisho wa mwezi kuelekea posta kuutwaa mshahara wake. Mara tu baada ya kuupokea mshahara wake, angeshika njia hadi kwa mgema mashuhuri katika mtaa wao na kupiga kachombe kwenye vidimbwi vya pombe hadi misuli ya tumbo lake ilipochoka na kulalamika. Baada ya kuogelea huko, Gimbi angekuwa hana hanani na kumrudia maskini mkewe uso kauinamisha kwa tahayuri.

Nyumbani, mkewe mama Mtima angepata kibarua kingine cha kumuuguza simba wake kwa siku kadha kabla yeye Gimbi hajarudi kazini. Ilimbidi Mtima kuyatibu maradhi ya Gimbi ambayo hayakusikia dawa nyingine ila mchuzi wa nyama. Mtima alijibidiisha kwa vyovyote vile kumtibu mumewe huyu, Hasa siku za mwanzo mwanzo. Baadaye stahamala ilianza kumwishia hasa baada ya kugundua kuwa mzigo wa malezi ya mwanawe ulimlema yeye. Alianza kumsihi mumewe aache mchezo huo ambao ulitishia kumfanya amwage unga wake na kudhoofisha zaidi afya yake ambayo tayari ilikuwa inadidimia. Hata hivyo, maneno ya Mtima yaliangukia moyo wa jabali lisilosikia la mwadhini wala la mteka maji msikitini. Gimbi alikataa katakata kuacha uraibu wake huku akidai kuwa mume asiyeonja vileo hayamudu maendeleo, na kwamba hawezi kukubali kudhibitiwa na mwanamke asilani.

Mtima alizungumza na mumewe, hadi alipokata tamaa na kukata kauli kumwendea mshauri mmoja aliyekuwa na kliniki yake hapo mtaani kulilia hali yake. Mshauri huyu alipozungumza na Bwana Gimbi, Gimbi alijawa na hamaki kubwa. Akalalamika kuwa mkewe alikuwa amemvua nguo hadharani na kuapa kumpatiliza. Jioni hiyo nyumbani mwa Gimbi kulisikika kilio kikubwa zaidi ya kile cha kawaida. Majirani ambao walikuwa wameizoea hali ya Gimbi kumpiga mkewe mara kwa mara, walikuwa wameamua kutoyaingilia masuala yasiyowahusu. Hata hivyo, vilio vya watoto viliwatia imani, wakaamua kumkabili hasidi huyu. Gimbi alipoombwa kufungua mlango wa nyumba alikataa, akidai kwamba haikufaa majirani kuingilia mambo yake ya unyumba. Hata hivyo, baada ya shinikizo la majirani, alifungua, akatoka na kujiendea zake na kumwacha Mtima kuwamwagia kuku mtama.

Mtima aliwaeleza majirani masaibu aliyokuwa ameyapata. Alisema kwamba Bwana Gimbi alikuwa ameitelekeza familia yake. Hakujua njaa wala shibe yao. Hakulipa karo ya watoto ambao walifukuzwa shule, ulevi wa Gimbi ulikuwa umementia kwenye madeni mara kwa mara.

Baada ya kusikiliza kisa cha Mtima, mmoja wa majirani alimshauri Mtima kumwendea mwajiri wa Gimbi ili kushtakia hali. Aliandamana na Mtima hadi kwa tajiri wa Gimbi. Tajiri huyu alisikitika sana na kukashifu kutowajibika kwa Gimbi. Alimwita Gimbi mbele ya mkewe na jirani yake na kumwambia kuwa ingebidi, aidha akubali robo tatu ya mshahara wake uwaendee wanawe hadi pale atakapobadilika au ajiuzulu kazi. Gimbi hakuwa na budi. Alikubali shingo upande kumpa mkewe robo tatu za mshahara wake kila mwezi ili kukidhia mahitaji ya familia yake. Robo iliyobaki Gimbi aliitwaa yeye kwa mahitaji yake binafsi. Baada ya kisa hiki cha kufedhehesha, Gimbi aliapa kuacha ulevi.

Alimtupa jongoo na mti wake; akaacha kuandamana na marafiki waliomhimiza kulewa kila mara. Hali ya familia yake ikaimarika, watoto wakaacha kufukuzwa shule; naye Gimbi siha yake ikaanza kunawiri

Maswali

(a) Ni mambo gani yaliyomfanya Gimbi kusifiwa katika mtaa wake? (alama 2)

.....

.....

.....

.....

(b) Kulingana na taarifa, ulevi huathiri vipi jamii? (alama 4)

.....

.....

.....

.....

.....

(c) Mtima alifanya nini kumsaidia mumewe kuacha ulevi? (alama 2)

.....

.....

.....

.....

(d) Majirani na mwajiri wa Gimbi walizingatiaje haki za kibinadamu? (alama 2)

.....

.....

.....

.....

(e) Maneno “kumuuguza simba wake” yanatumia tamathali gani ya usemi?(ala.1)

.....

.....

.....

(f) Taja njia mbili ambazo Gimbi alitumia kuacha ulevi. (alama 2)

.....

.....

.....

(g) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika kifungu.(ala2)

(i) kudhibitiwa

.....
.....

(ii) Alimtupa jongoo na mti wake

.....
.....

B. Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali (alama 15)

Demokrasia ya uwakilishaji huweza kujitokeza kwa namna tofauti tofauti kutegemea matakwa ya nchi. Demokrasia ya urais ni aina mojawapo ya demokrasia ya uwakilishi. Aina hii ya demokrasia humpa rais mamlaka makuu ya serikali.

Rais huchaguliwa ama kwa njia ya moja kwa moja au kwa kutumia wawakilishi. Yeye hawi tu kiongozi wa taifa, bali pia wa serikali kama ilivyo Kenya, Marekani na Ajentina. Hali kadhalika, kuna demokrasia ya Bunge.

Aina hii huipa bunge mamlaka makubwa. Kitengo cha utekelezi cha serikali hupata mamlaka yake katika bunge. Kiongozi wa taifa na kiongozi wa serikali huwa watu tofauti na wenye viwango tofauti vya mamlaka. Kwa kawaida, kiongozi wa serikali huwa na mamlaka makubwa zaidi kama ilivyo Uingereza.

Demokrasia ya kimabavu huelekea kupingana na dhana halisi ya demokrasia. Katika demokrasia hii, tabaka la juu pekee ndilo lenye haki ya kuchagua wawakilishi wa taifa. Umma hauna haki hiyo. Mfano wa demokrasia hii ni Urusi.

Demokrasia ina manufaa mengi. Demokrasia hulinda masilahi ya wananchi wote; si walio wengi, si walio wachache, si wenye nguvu, si wanyonge.... Demokrasia pia husaidia kugatua mamlaka, hivyo kuzuia kundi ndogo kuwa mamlakani daima. Hii hufanikishwa na chaguzi za mara kwa mara. Kama vile sheria haibagui, demokrasia basi hukuza usawa kwa wote. Wale wanaochaguliwa hujaribu kuweka sera mwafaka kwa kuwa hawadumu mamlakani. Kuhusishwa kwa umma katika kuamua watakaowatawala na

kuwepo kwa kipindi mahususi cha kuhudumu hupunguza uwezekano wa kutokea kwa mapinduzi.

Hali kadhalika, demokrasia huchochea mabadiliko katika nchi kwa kuwa kila utawala huwa na kipindi chake maalumu ambapo umma hupata nafasi ya kuubadilisha, na hivyo kubadili sera na mwelekeo wa nchi.

Demokrasia huipa umma nafasi ya kujifunza mambo mengi kuhusu siasa. Wakati wa uchaguzi wagombeaji hunadi sera na ruwaza zao, na hivyo kuelimisha umma. Demokrasia pia huwafanya watawala kuwa na tahadhari na kuwajibika kwa kuwa umma ulioerevuka kisiasa unawatia kwenye mizani na huenda usiwachague tena.

Ni dhahiri kwamba demokrasia ina dhima kuu katika maendeleo ya nchi. Hivyo ipo haja ya kuthamini na kuendeleza mifumo ifaayo ya kidemokrasia ili kuhakikisha kwamba haki ya kila raia imelindwa.

Maswali

(a) Fupisha ujumbe wa aya **nne za kwanza** kwa maneno 110.(alama 10;1 utiririko)

Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Jibu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(b) Kwa maneno 50, eleza masuala ambayo mwandishi anaibua katika **aya nne za mwisho** (alama 5; utiririko 1)
Matayarisho

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Jibu

.....

.....

.....

.....

.....

.....

C. MATUMIZI YA LUGHA. (ALAMA 40)

(a) Andika neno lenye muungano wa sauti zifuatazo

(alama 1)

Kipasuo hafifu cha midomo, irabu ya kati chini, kizuio-kwamiza sighuna cha kaa kaa gumu, irabu ya chini kati.

.....

.....

(b) Andika maneno yenye miundo ifuatayo ya silabi.

(alama 2)

(i) irabu+konsonanti, konsonanti, irabu+konsonanti, irabu

.....

.....

(ii) konsonanti, konsonanti, irabu+irabu

.....

.....

(c) Tofautisha sauti /t/ na /f/

(alama 2)

.....

.....

.....

(d) Tunga sentensi ukitumia kielezi cha jinsi kikariri.

(alama 2)

.....
.....
.....
(e) Eleza matumizi ya neno lililopigiwa mstari katika sentensi zifuatazo. (alama 2)

(i) Hawa wataajiriwa mwaka ujao.

.....
.....
(ii) Wanafunzi hawa wataajiriwa mwaka ujao.

.....
.....
(f) Ainisha **viambishi** katika neno:

(alama 2)

Hajavinunua

.....
.....
.....
(g) Eleza maana ya:

(alama 1)

(i) Kishazi

.....
.....
(ii) Ainisha **vishazi** katika sentensi ifuatayo:

(alama 2)

Wanafunzi waliofuzu vyema walituzwa maradufu.

.....
.....
(h) Andika **usemi wa taarifa** wa:

(alama 2)

“Tutawatembelea wazazi wetu leo jioni.” Kamau alimwambia Muthoni.

.....
.....
.....
.....

(i)Tunga sentensi **moja** kuonyesha maana mbili tofauti neno za neno: **kuna** (ala 2)

.....
.....
.....

(j)Tunga sentensi kudhihirisha matumizi yafuatayo ya kiambishi “**ki**” (alama 2)

1. Masharti yanayowezekana

.....
.....

2. Kiambishi cha udogo

.....
.....

(k) Changanua sentensi ifuatayo kwa njia ya matawi. (alama 4)

Mtoto aliyekula chakula ni mgonjwa sana.

.....
.....
.....
.....
.....

(l). Unda **kitenzi** kimoja kimoja kutokana na nomino hizi. (alama 2)

(i)upako

.....
.....

(ii)mtoro

.....
.....
(m) Bainisha **shamirisho** katika sentensi ifuatayo: (alama 2)

Mwanafunzi alipatiwa dawati la Kamau.

.....
.....
.....

(n). Bainisha **kiima** na **chagizo** katika sentensi ifuatayo. (alama 2)

Mwingine alikimbia kwa kasi.

.....
.....
.....

(o). Onyesha **visawe** vya maneno yaliyopigiwa mstari. (alama 2)

Wachazaji wote walipewa medali baada ya mchuano huo.

.....
.....
.....

(p).Uganisha sentensi hizi ukitumia **kiunganishi cha kinyume** . (alama 2)

Wasafiri walikabiliwa na hatari. Wasafiri waliendelea kuwaokoa majeruhi.

.....
.....
.....

(q).Andika upya sentensi ifuatayo ukianza kwa **yambwa tendwa** . (alama 2)

Wachungaji waliwakatia kondoo wote majani.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(s) **kakamavu** ni kwa **vivu** kama vile_____ni kwa **injika** na
karimu ni kwa (alama 2)

(a) Huku ukitoa **mifano mwafaka**,fafanua sifa zozote **tano** za mazungumzo ya simu. (alama 10)

[illegible]

.....

.....

.....

.....

.....

.....

HUU NDIO UKURASA WA MWISHO ULIOPIGWA CHAPA

WE HAVE ALSO THE FOLLOWING

1. MATHEMATICS

- FORM 1 - FORM 4 TOPICAL QUESTIONS AND ANSWERS
- FORM 1 – FORM 4 OPENER,MID-TERM AND ENDTERM EXAMS
- TOP RANK PREDICTION MOCK SERIES EVERY YEAR
- FORM 1- FORM 4 NOTES
- SCHEMES OF WORK EVERY YEAR

2. ENGLISH

- FORM 1 - FORM 4 TOPICAL QUESTIONS AND ANSWERS
- FORM 1 – FORM 4 OPENER, MID-TERM AND ENDTERM EXAMS
- TOP RANK PREDICTION MOCK SERIES EVERY YEAR
- FORM 1- FORM 4 NOTES
- SCHEMES OF WORK EVERY YEAR
- POETRY QUESTIONS AND ANSWERS
- POETRY NOTES
- PARLIAMENT OF OWIS,ARTIST OF THE FLOATING WORLD ,THE SAMARITAN, SILENT SONGS,FATHERS OF NATIONS (EXERPT QUESTIONS, GUIDES, ESSAYS AND MARKING SCHEMES, VIDEOS AVAILABLE).

3. KISWAHILI

- FORM 1 - FORM 4 TOPICAL QUESTIONS AND ANSWERS
- FORM 1 – FORM 4 OPENER, MID-TERM AND ENDTERM EXAMS
- TOP RANK PREDICTION MOCK SERIES EVERY YEAR
- FORM 1- FORM 4 NOTES
- SCHEMES OF WORK EVERY YEAR
- USHAIRI QUESTIONS AND ANSWERS
- USHAIRI NOTES
- ALL SETBOOK QUESTIONS, VIDEOS,GUIDES AND ANSWER AVAILABLE

4. BIO,CHEM,PHY,AGRIC,BST,COMP,HMSC,GEO,HIST,CRE

FOR MARKING SCHEMEECALL SIR ABRAHAM **0729 125 181**

WE HAVE THE FOLLOWING FOR THE ABOVE 10 SUBJECTS

- FORM 1 - FORM 4 TOPICAL QUESTIONS AND ANSWERS
- FORM 1 – FORM 4 OPENER,MID-TERM AND ENDTERM EXAMS
- TOP RANK PREDICTION MOCK SERIES EVERY YEAR
- FORM 1- FORM 4 NOTES
- SCHEMES OF WORK EVERY YEAR
- **WE HAVE** : TOP SCHOOLS PRE-MOCKS,MOCKS,PREDICTIONS,POST MOCKS,TERMLY EXAMS,AND ALL OTHER LEVELS EXAMS INCLUDING CBC

• FOR QUESTIONS IN WORD AND MARKING

SCHEME CALL SIR ABRAHAM **0729125181**

- N/B;WE DON'T OFFER FREE MARKING SCHEME
- ALL PAYMENTS SHOULD BE PAID TO OUR TILL NO :**8264076**
- EMAIL US; toplightpublisherskenya@gmail.com
- FOR MARKING SCHEME CALL SIR ABRAHAM **0729 125 181**

